

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ

ANA BİLİM DALI

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

TÜRKİYE VE IRAK'TA ORTAOKUL SOSYAL
BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARI
VE DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARINA
İLİŞKİN İÇERİKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

SHLER ADNAN ZEDAN BIBANI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ TEZLİ YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

Antalya, 2024

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE VE IRAK'TA ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM
PROGRAMLARI VE DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARINA İLİŞKİN
İÇERİKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Shler Adnan Zedan BIBANI

Danışman:

Prof. Dr. Yüksel KAŞTAN

Antalya, 2024

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynaklardan gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım. Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katılacağımı bildiririm.

/ /

SHLER ADNAN ZEDAN BIBANI

İmzası

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Shler Adnan Zedan BIBANI'nın bu çalışması 01.02.2024 tarihinde jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir

İMZA

Başkan : Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA
Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Feride ERSOY
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Yüksel KAŞTAN
Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

YÜKSEK LİSANS TEZİNİN ADI: Türkiye ve Irak'ta Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında İnsan Haklarına İlişkin İçeriklerin Karşılaştırılması

ONAY: Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunun tarihli ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

TEŞEKKÜR

Tezimi yöneten, şefkatli bir kalbe, parlak bir zihne ve engin deneyime sahip olan seçkin (Prof. Dr. Yüksel KAŞTAN) içten teşekkürlerimi ve yürekten şükranlarımı sunmaktayım. Aynı zamanda yüksek lisans eğitimim boyunca Eğitim Fakültesi'nde bana ders veren başta Sayın (Prof. Dr. Hilmi Demirkaya) olmak üzere tüm hocalarıma en içten şükranlarımı sunmaktayım.

ÖZET

TÜRKİYE VE IRAK'TA ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARINA İLİŞKİN İÇERİKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

SHLER ADNAN ZEDAN BIBANI

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe ve Sosyal Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı

Sosyal Bilgiler Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yüksel KAŞTAN

Şubat 2024, 81 sayfa

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye'de ortaokul (5., 6., ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında yer alan insan hakları eğitimine ilişkin ortak noktaları ve farklılıkları belirlemektir. Her devletin ayrı ayrı ortaokullarında sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan insan haklarının (kazanım, beceri, ve değer) ve sosyal bilgiler ders kitaplarında (metin ve görsel) yer alan insan haklarının durumunu gerçekleştirmesi. Araştırmanın örneklemini Türkiye ve Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin kazanım, beceri, değer ile Türkiye'de ortaokul (5. 6., ve 7.) sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ve Irak'ta ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıf sosyal bilgiler ders kitabı oluşturmaktadır. Bu araştırmanın verilerinin analizinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ise Türkiye'de ortaokul (5., 6., ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2., ve 3.) sosyal ders kitaplarının içeriğinde insan hakları konusu genel olarak hem metin hem de görsellerle ele alınmaktadır. Sadece görselde yer alan Irak'ın 1. Sınıfı hariç. Bu bağlamda insan hakları konusu, Türkiye ortaokul okullarının sosyal ders kitaplarında, Irak ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarına göre daha kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Ancak Türkiye'de ortaokul (5., 6., ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde Irak'ın 3. Sınıfı hariç hiçbir ünite doğrudan insan haklarına ayrılmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, İnsan Hakları, Öğretim Programı, Ders Kitabı İnceleme.

ABSTRACT

COMPARISON OF HUMAN RIGHTS CONTENT IN SECONDARY SCHOOL SOCIAL STUDIES CURRICULA AND TEXTBOOKS IN TURKEY AND IRAQ

SHLER ADNAN ZEDAN BIBANI

Department of Social Studies Education

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Yüksel Kaştan

February 2024, 81 pages

The main aim of this research is to identify the commonalities and differences regarding human rights education in the social studies curriculum and textbooks of middle school (grades 5, 6, and 7) in Turkey and middle school (grades 1, 2, and 3) in Iraq. It aims to examine the status of human rights (achievements, skills, and values) in the social studies curriculum and textbooks of middle schools in each country separately. The sample of the research consists of the human rights achievements, skills, values, and the social studies textbooks of middle school (grades 5, 6, and 7) in Turkey, and the social studies textbooks of middle school (grades 1, 2, and 3) in Iraq. Document analysis methods from qualitative research were used in the data analysis of the research. The results of the research indicate that the issue of human rights is generally addressed both in text and visuals in the content of social studies textbooks for middle school (grades 5, 6, and 7) in Turkey and middle school (grades 1, 2, and 3) in Iraq, except for the visuals in Iraq's 1st grade. In this context, the issue of human rights is more comprehensively addressed in the social studies textbooks of middle schools in Turkey compared to those in Iraq. However, none of the units in the content of the social studies textbooks for middle school (grades 5, 6, and 7) in Turkey and middle school (grades 1, 2, and 3) in Iraq, except for Iraq's 3rd grade, are directly devoted to human rights.

Keywords: *Social Studies, Human Rights, Curriculum, Textbook Review.*

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

İHE: İnsan Hakları Eğitimi

İHEB: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

IASJ: Irak Akademik Bilimsel Dergileri (Iraqi Academic Scientific Journals)

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

VIHE: Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi

UN: Birleşmiş Milletler (United Nations)

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Problem Durumu	4
1.2 Problem Cümlesi	4
1.2.1 Alt Problemler	5
1.3 Araştırmanın Önemi	5
1.4 Araştırmanın Amacı	6
1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.6 Tanımlar	6

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1 Kavramsal Çerçevesi	9
2.1.1 Hak Tanımı	9
2.1.2 İnsan Hakları	9
2.1.3 İnsan Haklarının Özellikleri	11
2.1.4 İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi	12
2.1.5 İnsan Hakları Alanları	14
2.1.5.1 Vatandaşlık ve Siyasal Haklar	15
2.1.5.2 Ekonomik ve Sosyal Haklar	16
2.1.5.3 Kültürel Haklar	17
2.1.6 Türkiye'de İnsan Hakları	17
2.1.7 Irak'ta İnsan Hakları	19
2.2 İnsan Haklarına İlişkin Bazı Önceki Çalışmalar	20
2.2.1 Dünyada Çalışmalar	20
2.2.2 Türkiye'de Çalışmalar	21

2.2.3 Irak'ta Çalışmalar	23
2.3 Çalışmanın Özgünlüğü	25

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1 Karşılaştırmalı Araştırmalar	26
3.2 Evren.....	26
3.3 Örneklem	26
3.4 Veri Toplama Teknikleri	27
3.5 Verileri Çözümleme Teknikleri.....	28

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1 Ders Kitaplarının İçerikleri.....	29
4.1.1 Türkiye'de 5. Sınıf ve Irak'ta 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri	29
4.1.2 Türkiye'de 6. Sınıf ve Irak'ta 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri	30
4.1.3 Türkiye'de 7. Sınıf ve Irak'ta 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri	31
4.2 Ders Kitaplarının İnsan Haklarına İlişkin İçerikleri	32
4.3 Ders Kitaplarında İnsan Haklarına İlişkin Alanlar	38
4.4 Ders Kitaplarında İnsan Haklarına İlişkin Alanların Kategorileri.....	40
4.5 Dersi Öğretim Programlarının İçerikleri	46
4.5.1 Dersi Öğretim Programlarında Kazanım	46
4.5.2 Dersi Öğretim Programlarında Değer.....	48
4.5.3 Dersi Öğretim Programlarında Beceri	49

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1 Sonuç ve Tartışma	50
5.2 Öneriler	53
KAYNAKÇA	54
EKLER	60
Ek-1 Türkiye'de İlkokul Ortaokuldaki Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	60
Ek-2 Türkiye'de 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	61
Ek-3 Türkiye'de 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	62
Ek-4 Türkiye'de 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	63
Ek-5 Irak'ta 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	64

Ek-6 Irak'ta 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	65
Ek-7 Irak'ta 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	66
BİLDİRİM	67
ÖZGEÇMİŞ	68
İNTİHAL RAPORU	69

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1. Çalışmada Yer Alan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları.....	27
Tablo 4. 1. Türkiye'de 5. Sınıf ve Irak'ta 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri ve İnsan Haklarının Durumu.....	29
Tablo 4. 2. Türkiye'de 6. Sınıf ve Irak'ta 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri ve İnsan Haklarının Durumu.....	30
Tablo 4. 3. Türkiye'de 7. Sınıf ve Irak'ta 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri ve İnsan Haklarının Durumu.....	31
Tablo 4. 4. Türkiye'deki Ortaokulların ve Irak'taki Ortaokulların Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İnsan Haklarına İlişkin İçerikleri.....	32
Tablo 4. 5. Türkiye'deki Ortaokulların ve Irak'taki Ortaokulların Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İnsan Hakları Alanlarına İlişkin İçerikleri.....	39
Tablo 4. 6. Tablo 4.6. Türkiye ve Irak'ta Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının vatandaşlık Haklarıyla İlişkili İçerikleri.....	40
Tablo 4. 7. Türkiye ve Irak'ta Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitapların Siyasal Haklarına İlişkin İçerikleri.....	42
Tablo 4. 8. Türkiye ve Irak'taki Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Ekonomik Haklarıyla İlişkili İçerikleri.....	43
Tablo 4. 9. Türkiye ve Irak'taki Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sosyal Haklarıyla İlişkili İçerikleri.....	44
Tablo 4. 10. Türkiye'deki Ortaokulların ve Irak'taki Ortaokulların Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kültürel Haklarıyla İlişkili İçerikleri.....	45
Tablo 4.11. Türkiye'de ve Irak'ta Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında İnsan Haklarına ilişkin Değerler.....	48
Tablo 4.12. Türkiye'de ve Irak'ta Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında İnsan Haklarına İlişkin Beceriler.....	49

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. Türkiye 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin.....	33
Şekil 4.2. Irak 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin.....	33
Şekil 4.3. Türkiye 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel.....	34
Şekil 4.4. Türkiye 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin.....	35
Şekil 4.5. Irak 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin.....	35
Şekil 4.6. Türkiye 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel.....	36
Şekil 4.7. Irak 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel.....	36
Şekil 4.8. Türkiye 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin.....	37
Şekil 4.9. Irak 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin.....	37
Şekil 4.10. Türkiye 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel...	38
Şekil 4.11. Irak 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel.....	38

BÖLÜM I

GİRİŞ

Demokrasi ve insan hakları son dönemde yerleşik ve yeni demokrasilerde tartışılan en önemli kavramlar arasında yer almaktadır. Tartışmalar kavramsal ve ideolojik tartışmalarla körüklenmektedir. Demokratik vatandaşlık kavramı tarihsel ve politik bir süreç içerisinde gelişmiş olup kamusal ve özel hayatın çeşitli alanlarında sürekli olarak sorgulanmakta ve yeniden üretilmektedir (Dobozy, 2003, s.1-17, Bajaj, 2011, s.481-508). İnsan haklarının uygulanma derecesi genellikle insanların insan hakları konusundaki farkındalığına bağlıdır. Ancak İnsan Hakları Eğitimi (İHE), insan hakları bilincinin oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bu arada İHE, devletin ve toplumun demokratik hukuk sistemini geliştirmek, aynı zamanda insan haklarına saygıyı ve korumayı geliştirmek için de gereklidir (Yongmei, 2013, s.720-723). İnsan hakları, tüm insanların doğuştan sahip olduğu, evrensel, yeksan ve vazgeçilemez haklardır. Bu haklar, insanların hayatını onurlu bir şekilde sürdürmelerini ve potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerini sağlamayı amaçlar. İnsan hakları, insanların cinsiyet, ırk, renk, din, dil, siyasi ya da diğer görüşleri, milliyet, sosyal köken, mülkiyet, doğuş ya da diğer statüleri gibi her türlü ayrımcılıktan bağımsız olarak tanınır ve korunur.

Hümanizmden ilham alan ve insan varoluşunun doğal haklarını da içeren insan hakları, evrimsel olarak Antik Yunan ve Roma çağlarında felsefi münakaşalarına karşılık gelse de, entelektüel kökenlerini Rönesans ve Aydınlanma'da ulaşan “içsel değerler” olarak kabul edilir. Ancak 20. yüzyılda, özellikle de 2.Dünya Savaşı, birbiri ardına gelen aşamaların hâsılatıdır (Terzi, 2017, s.53-92).

İnsan hakları her çeşit düşünce ve aksiyon korunmak, yargılamak ve geliştirmek için başvurulmuş kuvvetli ve etkin bir ifade olarak evrensel kabul görmüş bir hale gelmiştir. Bu ifadenin temelinde, zorlama, adaletsizlik ve zulme karşı savaşım ve daha iyi bir gelecek inşa etme arzusu yer almaktadır. Günümüzde küresel kabul gören insan hakları ifadesini, 2. Dünya Savaşı'nın arka planını dikkate almadan anlamak zordur. Tarihin en kanlı savaşı olan 2. Dünya Savaşı'nın tarif edilemez trajedileri sonrasındaki birkaç yıl, insan hakları fikrinin güç kazanmasında kritik bir dönemi oluşturmuştur. 2. Dünya Savaşı'nın travmatik anıları ile

şekillenen insan hakları düşüncesi, belki de sonraki yıllarda ölümcül bir dünya savaşı yaşanmadığı için zemin kazanmaya ve kurumsallaşmaya devam etti (Şen, 2020, s.462-482).

Geçmişte insan hakları, devletlerin iç hukuklarında güvence altına almaya çalıştığı insani rejimler şeklini alırken, günümüzde giderek önem edinerek küresel boyutlara nakledilmiştir. Günlük hayatın tüm yönleri insan hakları kavramlarına dayanmaktadır. Eskiden insan hakları çoğunlukla bireysel ve siyasal hakları içerse de, günümüzde sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki hakları da içermektedir. Bu büyümede Birleşmiş Milletler tarafından yirminci yüzyılda kabullenen İnsan Hakları evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi çalışmalar önemi rol oynamıştır (Merey ve İşler, 2018, s.100-116). 1948'de yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi hakkında konuşulanlar hâlâ sıkıntı ve hayal kırıklıklarıyla dolu. Yayınlanmasından bu yana altmış yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen insanlık hâlâ önemi insan hakları ihlallerine maruz kalmaktadır. Bu ihlaller insan ırkını, erkekleri, kadınları, çocukları etkiliyor. İnsan haklarına yönelik geleneksel zorluklar artık mevcut değil. Keyfi gözaltı, birinin görüşünü ifade etmesinin engellenmesi ve değinilmesi çok uzun olan diğer insan hakları, bu ihlallerin yegâne türleridir. Aksine, diğer ihlal türleri çevresel riskler, insan ya da insan organı ticareti, aile içi şiddet, diğer aile baskıları gibi modern hayatın tezahürleri ile sonuçlanan bu ihlallerin bir kısmı siyasi ve toplumsal gelişmeler ya da dönüşümlerden kaynaklanmıştır (Numan ve Wattan, 2012, s.1-21).

Dünya genelinde insan haklarına dair genelleştirmelerin çeşitli biçimleri ortaya çıkmıştır. Bazı ülkeler, insan haklarını öğretmek için belirli müfredatlar ve ders payları ayırmıştır. Diğerleri, insan haklarını çoklu müfredat içinde entegre etmiş ve bu hakları bu müfredatlar içinde yaymıştır. Diğer bazı ülkeler ise bu hakları belirli konularda müfredatın içine dahil etmek için görsel ve zenginleştirici faaliyetler ve eğitimler aracılığıyla yaymaktadır. Bunun yanı sıra, bu faaliyetleri desteklemek amacıyla okul faaliyetlerini düzenleyerek, bu hakları uygulama ve yayma konusunda düzenli ve kararlı bir çaba içindedirler. Bu yönde çalıştığımız ve okullarımızda teşvik etmeye çalıştığımız temel ilkenin, bu hakları uygulama, evrenselleştirme ve öğrencilere hayat pratiği, genel bilinç ve davranış pratiği yoluyla kazandırma olduğunu vurgulamaktadır. Okul, tüm etkinlikleri ve faaliyet çeşitliliğiyle, öğrencilere bu hakları anlama, farkındalık kazanma, kültürel ve davranışsal olarak zenginleşme konusunda en uygun yerdir (Al-Khazraji, 2019, s.473-495).

Son yıllarda, insan hakları olarak kabullenen sayısında dalgalanmalar yaşanmaktadır. Pek çok sorunun yanına "haklar" sözcüğü eklenerek "kalkınma hakkı", "barış içinde hayata hakkı", "temiz çevrede hayata hakkı" gibi "yeni" insan haklarından bahsedilmektedir (Kuçuradi, 1988, s.1-20). İnsan haklarının var olabilmesi ve pratik bir değer taşıyabilmesi, insanların bu haklara ilişkin farkındalığına ve uygulamasına, bu hakları korumalarına ve geliştirmelerine bağlıdır. Bu da insan hakları alanında eğitimle sağlanabilir (Aslan ve Kepenekci, 2008, s.101-124). İnsan hakları eğitiminin temel amacı, vatandaşları haklara saygılı toplumlar inşa etmek, korumak ve sürdürmek için güçlendirmektir. Bu bağlamda İnsan hakları eğitimi, haklara saygı gösterilmesini sağlamak için beceri ve motivasyon sağlayan eğitim olarak tanımlanır (Covell, 2013, s.35-48). Bilinçlilik insan hakları konusunda, bunları kullanma ve gönüllü olarak koruma isteği, bu hakların korunmasının gerekliliği hakkında bilinçli olma ve ayrıca neyi, neden ve nasıl korumak gerektiği konusunda eğitimle elde edilen anlayıştır. Bu nedenle eğitim insan hakları açısından çok önemlidir (Kop ve Tuncel, 2010, s.106-124).

Öğretimde okutulan her ders son derece önemlidir ama Sosyal Bilgiler dersinin öğretimde okutulan diğer derslerden ayıran önemli bir özelliği vardır. O da toplumun devamı için gerekli olan bazı değer, tutum ve davranışların öğrencilere kazandırılmasını amaçlamasıdır (Tonga vd., 2013, s.289-308). Sosyal bilgiler, eğitimin çeşitli aşamalarında yer alan ana alanlar arasında önemli bir alan olup, doğrudan insanı ve onun her düzeydeki ilişki ve etkileşimlerini konu edinmektedir. Bu nedenle bu alanda doğru eğitimin topluma ve bireylere büyük yararları bulunmaktadır (Zamareh, 2013). Sosyal bilgilerin öğrenme çıktıları anayasal haklarla ilgilidir. Uluslararası düzeyde vatandaşlık eğitimi ve insan hakları eğitiminin birbirini güçlendirdiği düşünülmektedir (Kort, 2017, s.55–71).

İnsan haklarını öğretme ilkeleri, insan haklarını öğretmek için kullanımı kolay bir araç ve insan hakları alanındaki bir dizi temel alanı kapsayan çok renkli bir şemsiye olmayı amaçlamaktadır. İlk ve orta öğretim öğrencileri arasında insan hakları konusunda farkındalık yaratmak ve eyleme geçmek isteyen öğretmenlere ve diğer eğitimcilere, bu alanda öğrenme etkinliklerinin geliştirilmesine yönelik öneriler de dahil olmak üzere pratik tavsiyeler sağlar. Bu ilkelerin amacı, zaten son derece yüklü olan müfredata ek bir yük getirmek değil, daha ziyade okullarda halihazırda öğretilen konuların insan hakları konuları ile zenginleştirilmesine yardımcı olmaktır (Zamareh, 2013). İnsan hakları eğitimi, aşağıdaki amaçlara yönelik eğitimlerin birleşimidir: İnsan hakları değerleri konusunda farkındalık geliştirmek, eğitim

yoluyla insan haklarını geliştirmek ve gözetmek, insanlara insan hakları ihlalleriyle mücadele yollarını tanıtmak ve insan haklarının uygulanmasını teşvik etmek (Shekarey vd., 2010, s.2103-2107). İnsan hakları eğitimi, insan haklarını öğretmek ve öğrenmek anlamına gelir: Temel rolü, bireylerin kendi haklarını ve başkalarının haklarını savunmasını sağlamaktır. Bu yetkilendirme, tüm insanların tüm insan haklarının takdir edildiği ve saygı duyulduğu adil bir toplum kurmayı amaçlayan geleceğe yönelik önemli bir yatırım oluşturmaktadır (Birleşmiş Milletler Raporu, 2003).

1.1.Problem Durumu

İnsan hakları ve temel özgürlükler, insani özelliklerimizi, zekamızı, yeteneklerimizi ve farkındalığımızı tam olarak geliştirmemize, kullanmamıza, manevi ve diğer ihtiyaçlarımızı karşılamamıza olanak tanır. Bu haklar, her insanın doğuştan sahip olduğu onur ve değere saygı duyulduğu ve korunduğu bir hayat için insanlığın giderek artan talebine dayanmaktadır. İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin inkar edilmesi sadece bireysel ve bireysel bir trajedi değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi huzursuzluklara neden olan koşullar yaratmakta, toplumlar ve uluslar arasında şiddet ve çatışmanın tohumlarını ekmektedir (Birleşmiş Milletler Raporu, 2003).

Toplumsal adaletin başarılmasının temelinde, tüm bireyler için insan haklarının sağlanması ve korunması yer almaktadır. Bu, sadece devletlerin insan hakları sözleşmelerini onaylamalarını gerektirmez, aynı zamanda vatandaşlarına insan haklarının varlığını ve önemini saygı göstermenin bilincini aşılamalarını da gerektirir (Covell, 2013, s.35-48).

Bugün Irak toplumu, insan hakları ve demokrasi kavramını sağlamlaştırma ihtiyacı içindedir. İnsan hakları konusu ve bu hakların pekiştirilmesinin gerekliliği, yerel, bölgesel ve küresel düzeyde eğitimcileri, akademisyenleri ve araştırmacıları yakından ilgilendirmektedir (Hameed, 2019, s.1-6). Bu bağlamda Türkiye ve Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında insan haklarına ilişkin içeriklerin karşılaştırması benzerlik ve farklılıklar üzerine çalışma yapılmamıştır.

1.2.Problem Cümlesi

Türkiye ve Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında (kazanım, beceri ve değeri) ve ders kitaplarında (metin ve görsel) insan haklarına ilişkin içeriklerin benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

1.2.1. Alt Problemler

1. Türkiye'de ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin kazanımlar nelerdir?
2. Türkiye'de ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin beceriler nelerdir?
3. Türkiye'de ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin değerler nelerdir?
4. Türkiye'de ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin metinler nelerdir?
5. Türkiye'de ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin görseller nelerdir?
6. Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin metinler nelerdir?
7. Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin görseller nelerdir?
8. Türkiye ve Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin metinlerin benzerlik ve farklılıkları nelerdir?
9. Türkiye ve Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin görsellerin benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

İnsan hakları: İnsan hakları, ırk, cinsiyet, milliyet, etnik köken, dil, din ya da diğer herhangi bir duruma bakılmaksızın bütün insanlara özgü haklardır. İnsan hakları, hayat ve özgürlük hakkını, kölelik ve işkenceden kurtulmayı, düşünce ve ifade özgürlüğünü, çalışma ve eğitim hakkını ve daha fazlasını içerir. Ayrım gözetmeksizin herkes bu haklara sahiptir (United Nations, 2023). Şu ana kadar dünyada insan haklarına ilişkin farklı alanlarda birçok araştırma yapılmıştır. Ama insan hakları düzenlemesi ne tamamlanmış ne de mükemmel olduğu için, yapılması gereken çok sayıda yaratıcı çalışma bırakır. İnsan hakları ile okul çocuklarının karşılaştırılması, böyle bir keşif ve formülasyon macerasını sunar (Barse, 2000, s.74- 88).

Bu bağlamda Türkiye ile Irak arasında genelde çok ortak noktalar (Ör: din, kültür ve saire) olmasına rağmen Türkiye ve Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler derslerinde insan hakları

durumunun gerçekliğini ortaya koyabilmesinin yanı sıra, insan haklarının önem derecesinin bilinmesi ve öğrencilere konu hakkında nasıl farkındalık oluşturulup öğretilmesi gerektiğidir. Ayrıca, ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programında insan hakları konularının gerçekliği konusunda öğretmenlere ve ilişkin eğitim kurumlarına bilgi sağlamada rol oynayacaktır.

1.4. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, Türkiye'de ortaokul (5., 6. ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2. ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında yer alan insan hakları eğitimine ilişkin ortak noktaları ve farklılıkları belirlemektir. Her devletin ayrı ayrı ortaokullarında sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında yer alan insan haklarının durumunu belirlenmesi olarak karar verilmiştir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada 2022-2023 Eğitim Öğretim yılında Türkiye'deki ortaokul (5., 6., ve 7.) ve Irak'taki ortaokul (1., 2. ve 3.) sınıflarına yönelik sosyal bilgiler dersi öğretim programlar ve ders kitapları olarak toplam (6) kitap ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Ders Kitabı: Ders kitapları şüphesiz en popüler öğretim materyalleridir. Bu nedenle ders kitaplarının dil ve kültürün temel unsurlarını içermesi, öğrencilerin ihtiyaçlarına, kültürel birikimlerine uygun olması son derece önemlidir. Bu doğrultuda öğretmenlerin sınıflarına en uygun olanı seçmelerine yardımcı olmak hayati önem taşımaktadır (Radic-Bojanic ve Topalov, 2016: s.137-153).

İçerik Analizi: İçerik analizi yaygın olarak kullanılan nitel bir araştırma tekniğidir. İçerik analizinin mevcut uygulamaları tek bir yöntem olmaktan ziyade üç farklı yaklaşım göstermektedir: geleneksel, yönlendirilmiş ya da özetleyici. Her üç yaklaşım da metin verilerinin içeriğinden anlamı yorumlamak için kullanılır ve dolayısıyla doğalcı paradigmaya uyar (Hsieh ve Shannon, 2005: s.1277-1288).

Öğretim Programı: Bir dizi performans hedefi olarak tanımlanan bir öğretim programı veya öğretim programının oldukça pratik bir yönelimi olan öğrenci öğrenimidir. Bu yaklaşım,

öğrenciler tarafından kazanılması gereken belirli yeterliliklere odaklanır. Bu yaklaşımın gücü, sonuçta öğretme ve öğrenme süreçlerinin nihai yararlanıcıları olan öğrencilere odaklanmasıdır. Ancak, bu yaklaşımın, öğretim programı yalnızca ulaşılabilecek hedeflerin bir listesine indirgeyen davranışsal sonuçlara ve hedeflere aşırı vurgu yapılmasına yol açabileceği de unutulmamalıdır (Mulenga, 2018, 1-23).

Sosyal Bilgiler: Sosyal Bilgiler öğrenme alanlarında; antropoloji, psikoloji, felsefe, tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ile insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi konuları bütünleştirilmiş olarak ele alınmaktadır. Konular tarih, coğrafya, insan hakları ve yurttaşlık diye ayrı ayrı değil, disiplinler arası yaklaşımla işlenmelidir (MEB, 2018).

İnsan hakları: İnsanların ve toplumun hayatın her alanında tam olarak gelişebilmesi için insanların yararlandığı ve yasalarla garanti altına alınan ve korunan, her insanla doğal olarak ilişkili olan bir ayrıcalıklar grubudur (Handoul ve Deli, 2015: s.514-536).

Kazanım: Kazanım, öğrencileri planlanan dersin istenilen sonuçlarına yönlendiren yol gösterici araçtır. Ayrıca öğretmenlere izlenecek yolu gösterip yardımcı olmakta ve öğrencilerin ders sonunda neler başarabileceklerinin farkına varmalarını sağlamakta. Ayrıca öğretmen ve öğrencilerin izlenecek yolu bilmelerine yardımcı olur (Mahajan ve Singh, 2017, s.65-67).

Beceri: belirli bir sonuç ya da sonuç beklentisiyle, genellikle belirli bir süre içinde ve/ya da bireysel çabayla bir görevi yerine getirme yeteneğidir. Beceriler insan hayatı odaklı, insan karakterleri ya da/ve insan doğası. Beceriler işlevsel tabanlı, operasyonel tabanlı ve/ya da uygulamaya dayalı olabilir (Kassema, 2019: s.4-20).

Değer: Değerler insanların hayatta neyi önemli tuttuğunu ifade eder; örneğin özgürlük, zevk, zenginlik ya da güvenlik. Değerler insanların yaptıklarını motive eder, tutumlarını etkiler ve davranışlarını haklı çıkarmalarına ya da açıklamalarına yardımcı olur (Schwartz ve Cieciuch, 2016: s.1-5).

Metin: Ders kitabının en önemli bilgi aktarım yönünü kapsamaktadır. Bunlar genellikle yazılıdır. Şarkı ve şiir gibi çeşitli türlerle de sunulmaktadır. Temel metinler içinde resim,

fotoğraf, karikatür, çizelge, şekil, grafik, şema, diyagram, kroki gibi çizimler ile çeşitli işaretler ve müzik notaları da yer almaktadır (Güneş, 2022, s.55).

Görsel: Görsel, sözlü olmayan bir iletişim şeklidir. Görme duyusuna hitap eden bir resim veya başka bir illüstrasyon şekli olabilir. Görsellerin, çeşitli öğrenme ortamlarında ve çeşitli öğrenme stillerine sahip öğrenciler için güçlü bir öğrenme artırıcı olduğu bulunmuştur (Aisami, 2014, s.538 – 545).

Türkiye'de Eğitim Sistemi: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre, zorunlu ilköğretim için herkesin ücretsiz ve kaliteli eğitim alma hakkı vardır. Türkçe, özellikle lisanslı ve yabancı kurumlar dışında, ana dil olarak öğretilmektedir. 2012'den beri Türkiye'de yeni bir eğitim sistemi vardır. Erkek ve kız çocukların 4+4+4 yıllık eğitime ayrılacak on iki yıllık eğitimi tamamlamaları gerekmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), devletin eğitim yönetiminden sorumludur ve müfredat gibi öğretim materyalleri vb. ve Türkiye'deki eğitim sisteminin kurulmasından, devlet, özel ve kar amacı gütmeyen kuruluşların faaliyetlerinin koordinasyonundan, okulların inşasından ve inşa edilmesinden, okulların inşasından ve yetiştirilmesinden sorumludur (Realty Group Property, 2021).

Irak'ta Eğitim Sistemi: Irak eğitim sistemi Türk eğitim sistemi gibi 12 yıllık zorunlu eğitim olarak 3 kademeye ayrılmıştır. Bunun içinde ilkokul eğitimi için zorunlu olan 6 yıl (1. 2. 3. 4. 5. ve 6. sınıf), bulunmaktadır. İlkokul eğitimi altı yaşından başlar. İkinci kademe 3 yıl süreli Ortaokul (1. 2. ve 3. sınıf) olarak düzenlenmiştir. Ardından üçüncü kademe lise eğitimi için (3) yıl (4. 5. ve 6. sınıf) bulunmaktadır. Lise eğitimi genel lise (Fen veya Edebi) ve mesleki lise (Endüstriyel, Tarımsal veya Ticari) olarak ayrılır (Hussein ve Touma, 2009, s.147-174).

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Kavramsal Çerçevesi

2.1.1. Hak Tanımı

Hak, birinin toplumdan isteyebileceği, talep edebileceği ve kullanabileceği yetkilerdir. İnsan, toplum içinde hayata başlamadan önce özgür bir varlıktı. Düşündüklerini ve istediklerini yapabiliyordu. Toplum kurduklarında bazı istek ve düşüncelerinden vazgeçmek zorunda kaldılar. Yine de toplumsal hayatla birlikte özgürlüklerini devam ettirebilmek için hak kavramını geliştirdiler. Özgürlüğü sağlamak için birilerine hukuken verilen yetkiye hak denir. Haklarımızı kullanmamız ise özgür olduğumuzu gösterir (Çüçen, 2003, s.30). Başka bir ifadeyle ister birey ister grup olsun, şüphesiz hak sabit olan bir şeydir ya da hak edilen paydır. Hak, bazı dilbilimciler tarafından mülkiyet, para ya da mevcut, yerleşik bir konu olarak da tanımlanmaktadır (IASJ, 2023).

2.1.2. İnsan Hakları

İnsan haklarından detaylı olarak bahsetmeden önce insan üzerine yazmak istenmektedir. Bu nedenle insandan kısaca bahsetmektedir. İnsan hem toplumsal hem de biyolojik varlıktır. Demek ki canlı bir olup varlık ve canlı bir bedeni vardır. Bu, onun biyolojik yapısıdır. Aynı zamanda insan toplumsal bir varlıktır. Çünkü diğer insanlarla bir arada bulunmak zorundadır ve toplum içinde olduğu sürece yaşayabilir (Çüçen, 2003, s.28)

İnsan hakları kavramları, toplum birilerinin anlamları gereken en önemli kavramlardan biridir. Bu kavramlar, her birinin kendi haklarını ve diğer insanların haklarını anlamasına katkıda bulunarak, sevgi, vatandaşlık ve bireylerin haklarına saygı temelinde bir topluma ulaşmada önemli bir rol oynar (Al-Hathi vd., 2022, s.132). Kelime anlamı olarak insan hakları, bireyin ulus, ırk, din, etnik köken, cinsiyet, yaş ve diğer herhangi bir statüye bakılmaksızın, sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu evrensel ve bölünmez hakları ifade eder (Leung vd., 2011, s.145-162, Leung ve Lo, 2012: s.341–358). Başka bir ifadeyle “İnsan hakları” terimi genellikle her bireyin, belirli bir ulusa, ırka, dine, etnik kökene, cinsiyete vb. mensubiyetine bakılmaksızın, sadece insan olması nedeniyle sahip olduğu hakları ya da ayrıcalıkları ifade eder (Zembylas vd., 2016, s.162-182). İhtiyaç duyduğumuz

insan değerleri ve standartlar kumesi; zira bunlar insanlara özgürlük, itibar ve mutluluk sağlar, ilahi dinler tarafından vurgulanır ve bir dizi uluslararası antlaşma tarafından kabul edilir ve bu haklar yasalar tarafından korunur (Hameed, 2019, s.1-6).

İnsan hakları, sürdürülebilirlik inşa etmek için gerekli araçlardır. İnsan hakları, herkesin eşit olarak sahip olması gereken özgürlüklerdir, hayatta adil bir şansa sahip olabilmek için. Bunlar, bir bireyin hayat için ihtiyaç duyduğu temel şeyleri destekleyen, örneğin temizlik ve konut gibi. Bu terimlerle konuştuğumuzda, insan hakları herkesin ilişkisi kurabileceği ve anlayabileceği bir şey haline gelir. İnsan hakları, başka bir yerde gerçekleşen bir şey olduğu algısını kırmaya yardımcı olur. Aslında, insan haklarına her insanın hakları vardır. İnsan hakları, havaya benzer. Onlar alınana kadar neye sahip olduğunuzu bilmezsiniz. Sadece hava alınana kadar ve artık nefes alamadığınızda ne kadar gerekli olduklarını fark edersiniz (Franco, 2018).

İnsan davranışını tanımlayan, ihlal edilemeyecek ve her insanın sırf insan olması nedeniyle sahip olduğu ve doğasında olan bir dizi temel hak anlamına gelen bir dizi ahlaki ilke ya da sosyal standarttır. kimlikleri, yaşadıkları yerler, dilleri, dinleri ya da kökenleri, ırkları ya da diğer statüleri ne olursa olsun (Irak'taki Ortaokul 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, 2020, s.147). İnsan hakları, insan ırkının insan olmasından dolayı belirli ayrıcalıklara sahip olması anlamına gelmektedir. İnsan hakları, erkek-kadın, erkek-kız, genç-yaşlı, toplumun tüm üyelerinin sahip olması gereken hakları ifade eder. Modern dünyada İnsan hakları, insanların onlar olmadan insanlıklarını sürdüremeyecekleri temel standartların somutlaşmış halidir. İnsan hakları, insanların dini, ırkı, dili ya da milliyeti nedeniyle değil, insan kimliği nedeniyle yararlanması gereken haklardır (Shekarey vd., 2010, s.2103-2107).

İnsanlık ilk çağdan itibaren adalet görüşünü ve insanın neliği hakkında sorgulamalarına devam etmiştir. İnsanlık yüzyıllar boyunca çektikleri acıların ve tanık oldukları işkencelerin sonunda sadece insan oldukları için ve insan onurunun korunmasını sağlamak amacıyla, bazı hakları olması gerekliliğini fark etmişlerdir. 20. Yüzyılın en önemli başarılarından biri insan hakları fikridir. İnsan hakları, insanın asırlar içinde önce düşünsel alanda, daha sonra sırasıyla, anayasal belge ve bildirilerde, anayasalarda, iç hukukta ve uluslararası sözleşmelerde yer alan ve korunması gerektiği konusunda ortak kanıya dayanan değerler bütünüdür. İnsan hakları, devlet gücünü sınırlar; bir devlet karşısında kimi hak ve yetkilere sahip özne durumuna sokar, sadece nesne olmaktan kurtarmayı amaçlar) Şahin, 2012, s.1).

İnsan haklarının korunması, her toplumun istikrarının temel taşıdır ve insan haklarının toplum birilerine öğretilmesi, onların kültürüne kazandırılması ve gerçeğe dönüştürülmesinin, toplumdaki hak anlayışının geliştirilmesinde hiç kuşkusuz önemli bir etkisi vardır. Bir yandan onlara saygı duymak ve onları korumak, zorunlu olarak "Barış ve özgürlük" duygusunun gelişmesine yol açar, milletin kalkınması ve barışın sürdürülmesi için olumlu toplum katılımı motivasyonunu artırır. İnsan haklarına ilişkin bilgiye erişim, uluslararası insan hakları anlaşmaları, sözleşmeleri ve anlaşmalarıyla güvence altına alınan temel insan haklarından biridir (Al-Hathi vd., 2022,s.139).

2.1.3. İnsan Haklarının Özellikleri

- Evrensel ve devredilemez: İnsan haklarının evrenselliği ilkesi, uluslararası insan hakları hukukunun temel taşıdır. Bu, hepimizin insan haklarına eşit olarak sahip olduğumuz anlamına gelir. Bu devlet, ilk olarak İHEB'de vurgulandığı gibi, birçok uluslararası insan hakları sözleşmesi, beyanı ve kararında da tekrarlanmaktadır. İnsan hakları devredilemez. Belirli durumlar ve yasal sürece uygun durumlar dışında, bunlar götürülmemelidir. Örneğin, bir birinin bir mahkeme tarafından suçlu bulunması durumunda özgürlük hakkı kısıtlanabilir (OHCHR, 2023).
- Bölünmez ve birbirine bağımlı: Tüm insan hakları bölünemez ve birbirine bağımlıdır. Bu, bir dizi haktan diğeri olmadan tam olarak yararlanılamayacağı anlamına gelir. Örneğin vatandaşlık ve siyasal haklarda ilerleme kaydedilmesi ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılmasını kolaylaştırır. Benzer şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihlali de diğer birçok hakkı olumsuz yönde etkileyebilmektedir (OHCHR, 2023).
- Eşittir ve ayrımcı değildir: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1. maddesi şöyle diyor: "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar açısından yeksan doğarlar." Bu eşitliği sağlayan şey, 2. maddede belirtilen ayrımcılık yasağıdır. Ayrımcılık yasağı tüm uluslararası insan hakları hukukunu kapsar. Bu ilke tüm önemli insan hakları sözleşmelerinde mevcuttur. Aynı zamanda 2 teme belgenin ana temasını da sunmaktadır (OHCHR, 2023).
- Evrensel koşul, bunların hiçbir ayırım yapılmaksızın tüm insanlara verilen haklar olduğu anlamına gelir. Bunlar mutlaktır, çünkü bu haklar herhangi bir kural sisteminin en üst düzeyini oluşturur ve bir devletin kanunları ve anayasaları bunlara tabi olmalıdır. İnsan hakları devredilemezler; bu onların dokunulmaz olduğu anlamına gelir ancak aynı

zamanda insanların onları inkar edemeyeceği, vazgeçemeyeceği bir boyutu da barındırdığı anlamına gelir (Messina ve Jacott, 2013, s.213-230).

- İnsan hakları kesintir. Hiçbir düşünceyle çürütülemez, pratikte engellenemez ve muhtevası sınırlıdır. İnsan hakları tartışılmaz. Ancak temel haklar biriye görev ve sorumluluk yüklediği için bireyle sınırlıdır. Zira bir birinin temel hakları, diğer birinin temel haklarının başladığı yerde biter (Kaya 2019, s.274-298).

2.1.4. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

Hakikatte, insan hakları mücadelesi tarihsel süreçte aniden ortaya çıkmamıştır. Modern medeniyetin temelini atan önceki ilkeler ve değerler, insan haklarına dair kavramlarını oluşturmuştur. İnsan hakları fikrinin ilkelerinin belirli bir anda başladığını söylemek mümkün değildir. Ancak muhtemelen, bu ilkeler insan gruplarının ortak bir hayatın oluşmaya başladığı dönemle birlikte başlamıştır. Bu nedenle, bu düşünce, ilk halinde bile, insan hayatının kendisine dayanan eski bir düşüncedir (Al-Hathi vd.,2022, s.130).

İnsan hakları kavramının gelişimi göz önüne alındığında, ilk insan hakları belgesi olarak 1215 tarihli Magna Carta'ya sıklıkla başvurulur. Ancak ortaçağ döneminin hakları, çağdaş kavramsallaştırmalardan çok uzaktı ve sadece aristokrasilere, feodal beylere ve Kilise'ye uygulanıyordu. Benzer nitelikler 1679 tarihli Habeas Corpus Yasası ve 1689 tarihli İngiliz Haklar Bildirgesi için de geçerliydi. Yaygın olarak çağdaş insan haklarının kökenleri olarak kabul edilen Fransız ve Amerikan Bildirgeleri bile her insan için vazgeçilmez haklar tesis etmedi. 1776 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Bildirgesi tüm insanların eşit doğduğunu; doğuştan kendilerine devredilemez bazı haklar bahşedildiğini ifade eder. Bununla birlikte, bu devredilemez haklar siyah köleler, Yerli Amerikalılar ya da kadınlar için geçerli değildi. 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi, Erkekler özgür ve haklar açısından eşit doğar ve kalırlar hükmünü veriyordu ancak yoksulları, kadınları, beyaz olmayanları, dini azınlıkları ve eşcinseller ve engelliler gibi diğer azınlıkları kapsam dışında tutuyordu. Bu iki bildirinin yazılmasından sonra pek çok halka karşı geniş çaplı, sistemik insan hakları ihlallerinin gerçekleştirilmiş olması, iki bildiride "erkekler" olarak adlandırılan kesimin Avrupalı olmayan beyaz olmayanları kapsamadığını açıkça göstermektedir (Takeda, 2011, s. 83-96). Şu anda ifade edildiği haliyle insan hakları fikri, 1940'lardan kalma yeni bir girişimdir (Leung vd., 2011, s.145-162).

İnsan haklarının entelektüel ve felsefi yolculuğu tarihle olmadan başlamamış. Modern uygarlığın insan hakları kavramlarının üzerine inşa ettiği önceki kökenler ve temeller vardır. İnsan haklarının ilk kökenlerinin belli bir anın olduğu söylenemez. İnsan hakları fikri, insan grupları için ortak bir hayatın oluşumunun başlangıcıydı. Dolayısıyla bu düşünce, ilkel haliyle bile, eski bir düşüncedir. İnsan hayatının kendisi olarak kent, dünya tarihinde devletlerin ortaya çıkışının başlangıcını oluşturan hayatın çeşitli yönlerini temsil eder. Başlangıçlar, insan hakları fikrinin belirli ayrıntıları için araştırmaya değerdir, zira mesele insan haklarıyla kökten ve doğrudan bu insanın varoluşuyla ilişkindir (Al-Hathi vd.,2022, s.137).

İnsanlık yaşadığı çağları ilk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ, yakın Çağ gibi isimlerle anarken, günümüzde de Uzay Çağı, Endüstri Sonrası Çağ, Komünikasyon Çağı, Bilgisayar Çağı gibi isimlerle anılmaktadır. Bu nitelikler, ifade ediliş biçimi açısından insanlığın bilim ve teknolojiye kaydettiği ilerlemenin geçerli bir açıklaması sayılabilir. Sağlanan kurallar, haklar ve sorumluluklar hiçbir zaman ve yerde kalıcı olamadı. “İdeal” sayılabilecek bir program zamanla “kabul edilemez” bir programa dönüşebilir (Özbek, 2017,s.359-371). İnsanların, siyasi iktidarlara karşı mutlaka korunması gerektiğinin anlaşıldığı, siyasi iktidarlar karşısında dokunulmaz ve devredilmez birtakım haklara sahip olduklarının belirtildiği andan itibaren insan hakları düşüncesinin ortaya çıktığı söylenebilir. İnsan hakları fikrinin felsefi düzeyde ilk ortaya çıkışı Antik Yunan’a kadar uzanır. Birey biri olarak değil, toplumun bir üyesi olarak kabul edildiği için, Yunan Site devletlerini vatandaşları seçme ve seçilme hakkı gibi bazı siyasi haklara sahiptiler. Eski Yunan’da insan haklarının evrenselliği hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Eflatun ve Aristo insanların eşit olmadığını savunmuşlar ve kölelik kurumunu kabul etmişlerdir. Bu yüzden bu dönemde insan hakları kavramından bahsetmek mümkün değildir (Kalabalık, 2016, s.18).

Orta çağda iki olay insan hakları açısından önemlidir. Bunlardan biri Hristiyanlığın ortaya çıkışı, ikincisi de feodalizmdir. Feodalizmde yönetilenler, yöneticilere karşı hizmet ve sadakatle borçlu olup, yönetilenler de onları korumakla yükümlüdür. Bu dönemde özgürlük, derebeylerin toprakları üzerindeki özgürlükleri olarak anlaşılmıştır. Bundan dolayı bu dönemde temel hak ve özgürlüklerin karşılıklı olarak tanınmasından söz edilemez. Ancak, krallar ve feodal beylerle halk arasında büyük mücadeleler neticesi yapılan anlaşmalar, insan haklarının sonraki gelişmesinde yol gösterici rol oynamış ve bu antlaşmalarla kazanılan haklar, sonraki hakların temelini oluşturmuştur (Kalabalık, 2016, s.19). Yeni çağda insan hakları siyasi düşünce tarihini ilgilendiren felsefi bir tartışma olmaktan çıkmış devletin

anayasal hukuk düzenini ilgilendiren bir konu olarak hukuk alanına girmiştir. Bu dönemde mutlak egemen devlet anlayışı zayıflamış, bireyler ve sınıflar arasındaki dengesizlikler ve eşitsizlikler giderilmeye çalışılmış ve insan hakları anayasalarda yer alan haklar olarak hukuk hayatına mal edilmiştir. İlk çağlardaki tabii hukuk anlayışı, Orta çağda dini bir veçhede bürünmüş, insan haklarının tanrının iradesi ve ilahi kanunlardan kaynaklandığı görüşü benimsenmiştir. Yeni çağda ise tabii hukuk anlayışı din ve ilahi güçlerden arındırılmış, tekrar eski kimliğine kavuşturulmuştur. Rönesansla başlayan hümanizm akımı bireyi ön plana çıkarmıştır. Bireyin bu şekilde yeniden değerlendirilmesi, onun devletten beklentilerini de değiştirmiştir (Kalabalık, 2016, s.20).

Günümüzde insan hakları büyümlü bir kavram haline gelmiştir. Fransız Devrimine kadar sadece devletleri ve devlet bağlantılarını ilgilendiren hukukta devrim niteliğinde bir değişim yaşandı ve yeni bir dönem başladı: Sadece devlet değil, insanlar ve haklar da hukukun öznesi haline geldi (Özbek, 2017, s.359-371). Modern insan haklarının kurucu metni olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Uluslararası vatandaşlık ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile birlikte anlamaktadır. Toplu olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olarak anılan ve tümü eşit derecede önemli ve bütünleşik olan çok çeşitli bireysel, hukuki, vatandaşlık, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kapsar (Leung vd., 2011, s.145-162).

2.1.5. İnsan Hakları Alanları

Söz konusu insan hakları, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yanı sıra Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Uluslararası vatandaşlık ve Siyasi Haklar Sözleşmesi gibi ilgili anlaşmalar ve sözleşmeler de dahil olmak üzere geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Tibbitts, 2006, s.1-17). Demokratik bir şekilde belirlenen sınırlar içinde, anlaşmazlık, adalet, özgürlük, eşitlik, insan onuru, karşılıklılık, dayanışma, görevler, yükümlülükler ve tabii ki her türlü haklar (insan, doğa, vatandaşlık, siyasi, hukuki, ekonomik, azınlık vs.) insan hakları eğitimi ile ilişkilendirilen en önemli kavramlardır (Sarıcan, 2006, s.29).

İnsan hakları, bireyin onurlu bir yaşam sürmesi için gereken dengeli, vatandaşlık, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar kategoridir. Haklar ve sorumluluklar ilkesi üzerine kurulu toplumda vazgeçilemez ve doğuştan kazanılan bir haktır (Al-Agha ve Abu-Sharar, 2020, s.1-20). Bireysel haklar, birinci kuşak haklar, çocuk hakları, demokrasi, din ve vicdan

özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, eğitim hakkı, haklar, eşitlik, haberleşme özgürlüğü, hakkını savunma, hasta hakları, hayvan hakları, ifade özgürlüğü, ikinci kuşak haklar, inanç hakkı, insan hakları, kişi dokunulmazlığı, merhamet, özel hayatın gizliliği, özgürlükler, seyahat özgürlüğü, temel hak ve özgürlükler, toplumsal cinsiyet adaleti, toplumsal cinsiyet eşitliği, yaşama hakkı vb. (Şimşek ve Oruç, 2018, s.73).

İnsan hakları, kavram olarak çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu kadar, mana ve muhteva yönünden de çok zengindir. İnsan hakları; bütün insanların, ırk, dil, din, cinsiyet, sosyal ve ekonomik konum ve durumları sebebiyle hiçbir fark gözetilmeksizin, sadece insan oluşlarından dolayı, insanlık onuru gereği olarak sahip oldukları hakların bütününe kapsar (Kaya, 2019, s.274-298). Yani İnsan hakları: İnsan onurunu sağlayan çeşitli siyasi, vatandaşlık, sosyal, ekonomik ve kültürel hayat alanlarında elde edilmesi gereken özgürlükler gibi ortak kurallar ve standartlar kümesidir (Al-Edwan, 2010, s.283-291). 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, evrensel olarak korunması gereken temel insan haklarını tanımlayan ilk yasal belgedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve kabulünün 70 yıldönümünü kutlayan (2018) tüm uluslararası insan hakları hukukunun temeli olmaya devam etmektedir. Otuz madde. Ayrıca mevcut ve gelecekteki insan hakları sözleşmeleri ve anlaşmaları ile diğer yasal araçların ilkelerini ve temellerini sağlar (OHCHR, 2023).

Avrupa Konseyi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi ve İnsan Hakları Eğitimi Sözleşmesine göre, “Demokratik vatandaşlık eğitimi ve insan hakları eğitimi birbiriyle yakından ilişkilidir ve birbirini destekler. Hedefler ve uygulamalardan ziyade odak ve kapsam bakımından farklılık gösterirler. Demokratik vatandaşlık eğitimi öncelikle toplumun vatandaşlık, siyasal, sosyal, ekonomik, hukuki ve kültürel alanlarıyla ilişkili olarak demokratik haklara ve sorumluluklara ve aktif katılıma odaklanırken, insan hakları eğitimi daha geniş bir insan hakları ve temel özgürlükler yelpazesine ilgilidir. insanların hayatının her alanında yer almaktadır.”(Brander vd., 2012, s.38).

2.1.5.1 Vatandaşlık ve Siyasal Haklar

Vatandaşlık ve siyasi haklar: Bunlar özgürlüklerle ilgili haklardır ve şunları içerir: din ve inanç hakkı, hayat hakkı, güvenlik hakkı, fikri özgürlük, şiddetten korunma ve siyasi katılım özgürlüğü, düşünce, ifade ve düşünme özgürlüğü, sivil toplum kuruluşlarına katılma özgürlüğü, onurlu hayat hakkı, hareket ve seyahat hakkı, adalet, eşitlik, eğitim hakkı ve meşru müdafaa hakkı (Irak'ta 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, 2023, s.147).

Demokrasinin ve siyasi faaliyetin her biçimi için gerekli olan vatandaşlık ve siyasi haklar. İnanç özgürlüğü sıklıkla dini ayrımcılıklarla ilişkilendirilse de siyasi inançlar için de aynı derecede geçerlidir (Starkey, 2012, s.21-35). İnsan hakları eşitlik, adalet ve örgütlenme özgürlüğü içerir. Bu hayat hakkıdır, yemek hakkıdır, konut hakkıdır (Franco, 2018). Vatandaşlık ve siyasal haklar, bireyler toplum ve devletin sivil ve siyasi hayatına katılımını ayırım gözetmeksizin ve baskı altında tutulmadan sağlama amacını taşır. Bu haklar, bireyler hükümetler, sosyal örgütler ve diğer bireyler tarafından haklarının ihlal edilmesine karşı korur. Bu haklar arasında adil yargı hakkı, işkenceye maruz kalmama hakkı ve vicdan ve din özgürlüğü hakkı gibi haklar bulunmaktadır (Lafi, 2019).

Vatandaşlık ve siyasi haklar: Bunlara bireysel haklar ya da kişilik hakları da denir ve şunları: 1-Hareket özgürlüğü: Kanuna aykırılık dışında herhangi bir kısıtlama ya da engelleme olmaksızın bir yerden başka bir yere gitme ve devleti terk edip geri dönme hakkı anlamına gelir. 2- İnsan güvenliği ve güvenlik hakkı: (Hayat hakkı, tüzel kişiliğin tanınması ve işkence yasağını) içerir. 3-Adalet hakkı (adil yargılanma hakkı). 4- Fikri faaliyetin korunması hakkı: (Düşünce ve din özgürlüğü, düşünce, ifade ve düşünce özgürlüğü hakkı ve yazışmaların gizliliğinin garantisi) gibi. 5- Siyasi faaliyet özgürlüğü (parti kurma, barışçıl toplanma ve dernek kurma hakkı ve oy kullanma hakkı). 6- Özel mülkiyeti koruma hakkı) da dahil olmak üzere ekonomik faaliyeti koruma hakkı içerir (IASJ, 2023).

2.1.5.2. Ekonomik ve Sosyal Haklar

İnsan soyut bir varlık olarak değil, sosyal bir ortamda yaşayan, ihtiyaçları olan bir varlık olarak görülmektedir. Ekonomik ve sosyal haklar güvenlikle ilişkili haklardır ve şunları içerir: çalışma hakkı, iş türünü seçme, insana yakışır bir hayat sürme hakkı, barınma hakkı, yaşayacak yer seçme hakkı, sağlık ve sosyal bakım alma hakkı, mülkiyet hakkı, evlenme ve aile kurma hakkı (Irak'taki Ortaokul 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, 2020, s.148). Sosyal haklar, devletin aktif müdahalesini gerektirir ve bu, devletin pozitif taahhüdü olarak bilinir. Bu haklar, belirli güvencelerin sağlanmasını devlete zorunlu kılar, böylece bu haklardan tam olarak yararlanma olanağı tanır. Çoğu sosyal hak, devletin tam anlamıyla uygulanabilmesi için devlet müdahalesini gerektiren unsurları içerir; bunlar arasında gıda hakkı, iş hakkı, konut hakkı ve eğitim hakkı gibi haklar bulunmaktadır (Lafi, 2019).

Başka bir ifadesiyle Sosyal haklar, devletin “sosyal devlet” anlayışına uygun hizmet etmesini zorunlu kılmaktadır. Sosyal devlet, genel olarak vatandaşlarının sosyal koşulları ve refahıyla ilgilenen, insan onuruna ve değerine yakışan asgari bir hayat düzeyini garanti altına

almayı görev edinen devlet olarak tanımlanmaktadır. Buna göre sosyal devlet, toplumsal barış ve adaletin sürdürülebilmesi için sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahaleyi yasal ve gerekli görmektedir. Ailenin korunma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, çalışma hakkı, sağlık hakkı ve eğitim hakkı sosyal haklar kapsamındadır (Kepenekci, 2010, s.576-581).

2.1.5.3. Kültürel Haklar

Kültürel haklar, kültür dünyası ve problemleriyle ilişkin bütün insan haklarından oluşmaktadır. Kültür konseptinin derinliği, kültürel hakların da genişliği sonucunu doğurmaktadır. Başlangıçta klasik haklar içinde yer alan düşünce özgürlüğü ve onun uzantıları olan söyleşi, yayma, açıklama özgürlükleri bile bugün kültürel haklar kapsamında ele alınmaktadır. Yalnızca 2. kuşak haklardan kültürel haklar, fikrinin türlü yollarla açıklanması, bilim ve sanatı öğrenme hakkı, eğitim hakkı gibi daha çok sosyal haklarla beraber ele alınan kültür haklarıdır. Kültürel haklar, insan ve toplumun beynindeki ilişkinin sağlanabilmesi ve toplumdaki insan potansiyelinin geliştirilebilmesi için gereklidir. Bu hakların hepsi birbirine bağlıdır ve diğer ekonomik ve sosyal haklarla olduğu gibi, belli biri hakları ve siyasal haklarla da ilişkindir (Kalabalık, 2016 , s.250).

Kültürel haklar ilk kez İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 27. maddesinde şöyle ifade edildi: Herkes, toplumun kültürel hayatına özgürce katılma, sanattan yararlanma, ilmi ilerlemeye katkıda bulunma ve sonuçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Birilerin ve toplulukların güçlendirilmesi sürecinde kültürel hakların korunması ve geliştirilmesi önemlidir. Kültürel hakların tanınması, toplulukların öz saygı geliştirmelerine ve uygulamalarına ve değerlerine saygı duyulurken geleneklerini koruma konusunda motive olmalarına yardımcı olur. Kültür hakkı çeşitli bileşenlerden oluşur: Kültürel hayata katılma hakkı, Bilimsel ilerlemenin faydalarından yararlanma hakkı, Birinin, sahibi olduğu her türlü bilimsel, edebi ya da sanatsal üründen kaynaklanan manevi ve maddi korumadan yararlanma hakkı ve devlet müdahalesinden ve bilimsel ya da yaratıcı çabalara müdahale edilmeme hakkı (Avrupa Konseyi, s.451).

2.1.6. Türkiye'de İnsan Hakları

Türkiye'nin eğitimdeki genel amaçları Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı; Türk halkının değerlerini koruyup geliştiren, insan haklarına saygılı, demokratik ve laik vatandaşlar yetiştirmek; hür ve ilmi düşünce gücüne, geniş bir cihan görüşün sahip, topluma karşı

sorumluluk sahibi, yapıcı ve yaratıcı bireyler yetiştirmek; Türk milletini çağdaş dünyanın önemli bir ortağı yapmak (Aşcı ve Kısakürek, 2021, s.25-41).

Vatandaşlık eğitiminde temel eğitimin (ilkokul ve ortaokul) önemli bir işlevi vardır. Teme eğitim bugünün ve geleceğin yurttaşlarının edinmesi gereken bilgi, beceri, değer, tutum ve alışkanlıkların edinimi açısından ortak bir platformdur. Temel Eğitim düzeyinde öğrencilerin edinmesi gereken yeterliklerin ana kaynağı 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunudur. Bu kanunun 2. Maddesinde özetle “etkin, hak ve sorumluluklarının bilincinde, üretken, yaratıcı, gelişime açık, özgür ve evren düşünebilen, demokrat, karakterli ve insan haklarına saygılı bireyler yetiştirmeye” vurgu yapılmıştır. Genelde teme eğitimin özelde ise sosyal bilgiler dersinin daha özel de ise insan hakları ve vatandaşlık eğitiminin temel işlevi öğrencilerde bu amaçları gerçekleştirmektir (Ülger, 2013,s.14-29).

Birleşmiş Milletler’e (BM) üye devletler, BM’nin 1995-2004 yılları arasını BM “İnsan Hakları Eğitiminin On Yılı” olarak ilan etmesiyle birlikte insan hakları eğitimi (İHE) geliştirecek tedbirler almaya başlamışlardır. İHE’nin Türkiye’de ulusal düzeyde güçlendirilmesi çabaları, 1998’de İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi’nin oluşturulmasının ardından ilköğretim 7. ve 8. sınıflara “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” (VİHE) ve 10. sınıflara da seçmeli “Demokrasi ve İnsan Hakları” derslerinin konulmasıyla somutlaşmıştır (Bağlı, 2013,s.296-310).

Kuzucu'nun çalışmasında işaret edildiği gibi Uygun’a (1996) göre Türkiye’de insan haklarının tanınması ve demokratikleşme açısından önemli gelişmeler 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu zamana kadar mutlak monarşi vardır. 19. yüzyıldan sonra insan haklarının tanınması yönündeki hareketler günümüze kadar üç büyük dönüşüme yol açarak ulaşmıştır: 1. dönüşüm 1876’dan 1920’ye kadar sürer. Mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçişi simgeler. İnsan hakları açısından padişahın lütfu ile kullanılan haklar yerine yazılı bir belge ile; anayasa ile güvenceye bağlanan haklar anlayışının ortaya çıkışını ifade eder. 2. dönüşüm ulusal devletin kuruluşu ile başlayıp 1960 yılına kadar uzanan zaman diliminde gerçekleşmiştir. Bu dönem demokratikleşme açısından dev bir adımdır. Artık ulusal egemenlik ilkesi kabul edilmiş devleti yönetme yetkisinin halkta olduğu temeli benimsenmiştir. İkinci dönüşümün insan hakları yönünden önemi “doğal haklar” anlayışının kabul edilmesidir. 3. dönüşüm demokrasinin bir gereği olan çoğunluğun yönetme hakkına, çoğunluk olmayanları korumaya yönelik, bazı sınırlamalar (demokrasi, demokratik seçimle

iktidara gelindiğinde iktidarda olmayanları yok saymak anlamına gelmez) getirilmesi ile ortaya çıkmıştır. İnsan hakları yönünden, çağdaş insan haklarının kabul edilmesi söz konusudur. Bu dönem de 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesi ile başlar ve günümüze kadar uzanır (Kuzucu, 2018,s.28).

2.1.7. Irak'ta İnsan Hakları

14 Temmuz 1958 Devrimi, özellikle geçici anayasanın yayınlanmasıyla birlikte, kadının siyasi rolünde büyük bir dönemeç oluşturdu. Bu anayasa, kadınlara pozisyonlarda katkıda bulunma hakkını tanıdı ve ilk bakanlık görevi olan Belediyeler Bakanlığı'nı, Iraklı Kadın Hakları Savunucusu Bayan Nuzha al-Dulaimi'ye atadı. 1972'de Irak Kadınları Genel Federasyonu kuruldu ve bu dönemde kadın hareketinin tek yürütücüsü oldu, birçok etkinlik düzenledi." (Al-Hathi vd., 2022,s.65).

ABD'nın 2003'teki Iraki işgalden sonra, 2005'te kabul edilen Irak Anayasası çerçevesinde, demokrasiye dayalı bir sistem kuruldu. Bu sistem, halkın anayasa çerçevesinde ifade özgürlüğü ve protesto hakkına sahip olmasını sağlamaktadır (Al-Hathi vd., 2022, s.17). Irak Umut Derneği, 2004 yılından bu yana (1992'deki kuruluşundan itibaren uzun deneyimine dayanarak) stratejik amaçlarını gerçekleştirmek ve uygulamak için çalışmaktadır. Bu amaçlar arasında insan haklarını güvence altına almak, etnik ve kültürel çeşitliliği korumak bulunmaktadır. Dernek, barış çalışmalarını geliştirmek ve Irak genelinde insan hakları kültürünü güçlendirmeye katkıda yer alan araştırma araçlarını iyileştirmek amacıyla programlarına devam etmektedir. Ayrıca, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerini tanımlamak için çalışmaktadır (Al-Hathi vd., 2022, s.5).

Vatandaşlık için eğitim, birçok devlet, uluslararası, bölgesel ve yerel kuruluşlar tarafından önemli bir konu olarak kabul edildi. Arap devletleri de bu yönde adımlar atmış ve UNESCO'nun bu konudaki planını benimsemiştir. 2003'ten sonra, Irak'ta insan hakları kültürü, temel özgürlükler ve çeşitlilik konularına artan bir ilgi ve diğerleriyle tanışma konusunda bir farkındalık artışı gözlenmiştir (Shteeb ve Mohammed 2022, s.1-45).

İnsan hakları ve temel özgürlükler konusu, yürürlükteki 2005 Irak Anayasası'nda bu hak ve özgürlüklere açık ve odaklanmış bir şekilde değinmesi, onlara özel bir önem ve statü vermesi nedeniyle büyük önem taşıyordu. Yaşam hakkı, adil muamele hakkı, tüzel kişilik hakkı, çalışma ve eğitim hakkı Kamu işlerine katılım, vatandaşlık, düşünce ve ifade özgürlüğü

ve diğerk birçok hak 2005 Anayasası, bireyi birleştiren haklara değiniyordu. ve bir kişinin grubun bireysel bir üyesi olarak sahip olduğu kolektif yönler. Bu haklar şunları içerir: eğitimde kùltùrel haklar ve ayrımcılıkla mùcadele (Rasheed, 2020, s.215-234).

2.2. İnsan Haklarına İlişkin Bazı Önceki Çalışmalar

2.2.1. Dünyada Çalışmalar

Tibbitts (2002) "Ne yaptığımızı anlamak: insan hakları eğitimi için gelişmekte olan modeller" çalışmasında, çağdaş insan hakları eğitimi pratiğini anlamak için üç model sunulmuştur: Değerler ve Farkındalık Modeli, Hesap Verebilirlik Modeli ve Dönüřümsel Model. Her model, bir insani gelişme ve sosyal değişim çerçevesiyle ilişkin olarak belirli amaç gruplar, içerikler ve stratejilerle ilişkilendirilir. Çalışmanın sonucuna göre İnsan hakları eğitiminin kimliği ve katkısı, öğrenme teorisinin uygun kullanımının belgelenmesi yoluyla daha da güçlendirilebilir; eğitmen hazırlama ve program içeriği için standartların belirlenmesi; ve hem öğrenci amaçlarına (bilgi, değerler ve beceriler) ulaşma hem de savunuculuk ve sosyal değişime doğrudan katkı sağlama açısından etkiyi inceleyen program değerlendirmeleri. İnsan hakları eğitimcilerinden hem Değerler ve Farkındalık, Hesap Verebilirlik, Dönüşüm Modelleri ile ilişkin uygulamaları üzerinde düşünmeye hem de topluluklarında insan hakları kùltürlerini meydana getirme olasılığı en yüksek olan programlamayı stratejik olarak seçmeye çağrılmaktadır.

Burridge vd. (2007) "İnsan Hakları Eğitimi: Avustralya program reformundan kaynaklanan fırsatlar ve zorluklar" çalışmasında Avustralya okullarında insan hakları eğitiminin yerini ulusal programın uygulanması ve benzeri görülmemiş eğitimsel ve sosyal/jeopolitik kargaşa ışığında incelenimiştir.

Parish (2015) "Kùresel İnsan Hakları Eğitimi Çalışmak. Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar" çalışmasında bugùne kadar yapılan araştırmalardaki hem teorik hem de deneysel boşlukları belirleyerek, bilim insanlarının İHE (İnsan Hakları Eğitimi) çalışmalarında benimsedikleri tematik yaklaşımları araştırılmıştır.

Kort (2017) "Hollanda'da sosyal bilgilerde insan hakları eğitimi: Bir vaka çalışması ders kitabı analizi" çalışmasında Hollanda'da hem ders kitabı analiz edilmiş hem de görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre, insan haklarına dair temel bilgilerin

eksik olduğunu göstermektedir, böyle konuları entegre etmek için yeterli fırsat olmasına rağmen. En endişe verici olanı, seçilen haklarla ilişkin konuların ifade biçiminden kaynaklanan insan haklarıyla ilişkin potansiyel yanlış bilgilerin iletilmesidir.

2.2.2. Türkiye'de Çalışmalar

Kop ve Tuncel (2010) "Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarını algılamaları" çalışması İstanbul ili ilköğretim okullarında görevli yer alan sosyal bilgiler öğretmenleri arasından tesadüfi örnekleme metodu ile seçilen 400 sosyal bilgiler dersi öğretmeni meydana getirmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamına, çocuk haklarını algılamaları üzerine anket uygulanmış, 30'u ile de görüşme yapılmıştır. Sonuç olarak öğretmenler, Türk toplumunda çocuk gerçeğini çocuk hakları sözleşmesi ile öngörülen bazı amaçların gerisinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Şahin (2012) "İnsan haklarının etik temelleri ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde yetişkinlere yönelik insan hakları eğitimi programı geliştirme çalışmasında" çalışmasında insan haklarının etik temalarının ortaya konabilmesi, insanın değerli olduğu ve onur sahibi olduğu normunun tartışılması, insan hakları ile ilişkin uluslararası düzenlemeler ve bu bilgilerin kazandırılması için yetişkinlere yönelik bir eğitim programı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın deneysel kısmında, nitel ve nicel yöntemler bir arada kullanılmıştır. Araştırmada çalışma grubu, Ankara ili içinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı random olarak seçilen iki okuldan 16 kişilik deney ve 16 kişilik kontrol grubundan oluşmuştur. Araştırma sonucunda insan değeri ve insan onuru kavramlarının insan haklarının anlaşılmasında önemli olduğu, uygulanan insan hakları eğitiminin etkili olduğu ve ortalama puanları anlamlı bir şekilde arttırdığı tespit edilmiştir.

Bağlı (2013) "Ara-Disiplin Olarak Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi: İlköğretim Öğrencilerinin İnsan Haklarına İlişkin Görüşleri" çalışmasında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi'nin ara-disiplin olarak uygulandığı dönemde Ankara'daki 3 ilköğretim okuluna devam eden 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin insan hakları kavramlaştırmaları, dersler ve ders kitapları bağlamında insan hakları ve vatandaşlık konularını nasıl algıladıkları ve insan hakları sorunlarına ilişkin görüşleri ve çözüm önerileri odak grup görüşmesi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarında öğrencilerin insan haklarıyla ilişkin bazı bilgileri edindiklerini ve dünyadaki ve Türkiye'deki insan hakları sorunlarından haberdar olduklarını göstermektedir. Ama öğrenciler sorunların çözümü konusunda umutsuzdurlar.

Ülger (2013) "İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi Ara Disiplin Alanı Uygulamasının Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri Bağlamında Değerlendirilmesi" araştırması Türkiye’de temel eğitim okullarında geleceğin yurttaşları için gerekli asgari yeterlikler verilmektedir. Bu yeterliklerin önemli bir kısmı da insan hakları ve vatandaşlık eğitimindeki bilgi, beceri, değer ve tutumlarla ilişkindir. Bu araştırma ile ilköğretim okullarında uygulanmakta olan İHVE ara disiplin alanı uygulaması ile ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla oluşturulan anket yoluyla elde edilen bulgular program, kitap, ortam, ders dışı etkinlik ve öğretmen yeterliği boyutlarında yorumlanmıştır. Araştırma sonunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğunun öğretmen yeterliliği, öğretim programı ve kitap boyutlarında olumlu; ortam ve ders dışı etkinlik boyutlarında ise olumsuz görüşlere sahip oldukları görülmüştür.

Kaya (2019) “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında İnsan Hakları Üzerine Bir Çözümleme” çalışmasında 2018-2019 Eğitim Öğretim senesinde okutulan Ortaöğretim Din Kültürü Ahlak Bilgisi ders kitaplarındaki edebi metinlerin hepsini oluşturmuştur. Çalışmanın sonucuna göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında insan hakları eğitiminde önemi olan pek çok konuya açık bir seviyede yer verildiği anlaşılmaktadır.

Aşçı ve Kısakürek (2021) "Almanya, Amerika Birleşik devletleri, Fransa, İngiltere ve Türkiye’de Genel Lise Sosyal Bilimler Programlarının Karşılaştırılması" çalışmasında Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere ve Türkiye’deki genel liselerde okutulan Sosyal Bilimler programları ile sınırlandırılan bu çalışma konusu gereği uluslararası karşılaştırmalı bir çalışmadır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada İnternet üzerinden ulaşılan ilişkin devletlerin lise Sosyal Bilimler programlarından mukayeseli eğitimin kendine özgü analiz yöntemlerine makul olarak benzerlik ve farklılıklar açısından tahlil edilmiştir. Çalışma bulguları açısından ele alındığında rastlanmaktadır ki genel lise programlarında sosyal bilimler derslerine niceliksel olarak ağırlık veren devlet Türkiye’dir. Türkiye’deki genel lise programlarında on üç Sosyal Bilim dersi bulunmaktadır. Genel lise programları Sosyal Bilimler öğretimi açısından incelenen devletlerden Amerika Almanya ve Fransa’da lise Sosyal Bilim derslerinin bütünleştirilmesine yönelik trendler belirlenmiştir.

Gülersoy vd. (2021) "Sosyal bilgiler dersi öğretim programı kazanımlarının (Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Sınıflar) eğitim felsefesi ve eğitim teorileri açısından

incelenmesi" çalışmasında 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Sınıf ders programlarında yer alan yüz otuz bir kazanımı, eğitim felsefeleri ve eğitim nazariyeleri açısından araştırmaktadır. çalışmada nitel araştırma deseni temel alınarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veri kaynağı olarak, 2018 senesi ilkokul Dördüncü sınıf ve ortaokul Beşinci, Altıncı ve Yedinci sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları temel alınmıştır. Çalışma neticesinde 2018 programındaki kazanımların büyük çoğunluğunun Pragmatizm eğitim felsefesi ve İlerlemecilik eğitim kuramıyla ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Bu çerçevede, kazanımlar diğer modern eğitim felsefeleri (Varoluşçuluk, Doğalcılık) ve modern eğitim nazariyeleri (Yeniden Kurmacılık) açısından yeniden yapılandırılabilir.

2.2.3. Irak'ta Çalışmalar

Al-Rubayi (2006) "İlkokullarda çocuk hakları durumu: Çocukların bakış açısından" (واقع حقوق الطفل في المدارس الابتدائية من وجهة نظر الاطفال) çalışmasında Bağdat şehrindeki ilkokul altıncı sınıf kız öğrencilerinin görüşlerine dayanarak çocuk haklarının durumunu belirlemeyi amaçlamıştır. 2004-2005 eğitim yılında yapılan bu araştırma, 450 ilkokul kız öğrencisi örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, ilkokul seviyesindeki okullarda çocuk haklarının gerçek durumunu belirlemek için bir araç geliştirmiştir. Bu aracın psikometrik özellikleri doğrulandı ve ilkokul öğrencisi olan 450 öğrenciye uygulandı. Araştırma sonuca göre Bağdat şehrindeki ilkokul seviyesindeki okullarda, kız öğrencilerin sosyal, sağlık, eğitim, duygusal ve estetik alanlarda haklarını kullanma fırsatları bulunmamaktadır.

Al-Quraishi (2010) "İlköğretim ulusal ve toplumsal eğitim ders kitaplarının insan hakları ilkeleri ışığında değerlendirilmesi" (تقويم كتب التربية الوطنية والاجتماعية للمرحلة الابتدائية في ضوء مبادئ حقوق الإنسان) çalışmasında ilköğretim ulusal ve toplumsal eğitim ders kitaplarının insan hakları ilkeleri ışığında içeriğini değerlendirmeyi amaçladı ve bu kitapların içeriğinin evrensel insan hakları bildirgesi prensiplerini, İslam'daki insan haklarını ve diğer uluslararası sözleşmelerde yer alan insan haklarını ne ölçüde yansıttığını belirlemeyi hedefledi. İçerik analizi yöntemi kullanıldı; kitap içerikleri açık ya da örtük insan hakları prensipleri içeren paragraflara ayrıldı ve 19 prensip içerdi. Ayrıca "Çeşitli İnsan Hakları Prensipleri" alanı eklendi ve böylece toplamda 20 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi prensibi ve diğer prensipler yer aldı. Daha sonra İlköğretim 4., 5. ve 6. sınıflar için Ulusal ve Sosyal Eğitim Kitaplarının içeriği analiz edildi. Bu kitaplar iş, insan muamelesi ve dayanışma gibi önemli prensipleri

vurgulamadı; insanların hayatına ve ihtiyaçlarına ilişkin olanlar. Aynı şekilde, yasal yargılama ilkesi ve zulümden kaçmak ilkesi bu kitaplarda tamamen ihmal edildi. Bu da gelecekteki Ulusal ve Sosyal Eğitim Kitaplarında bu prensiplere daha fazla dikkat edilmesi ve dahil edilmesi ya da gelecek baskılarda düzenleme ya da revizyon yapılması gerektiğini göstermektedir. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi metinleri analiz edildi ve bu metinlerden kısaltılmış 19 ortak prensip çıkarıldı, tüm insanlığın ortak insan haklarını içeren açık ve örtük düşünceler çıkarıldı çevrilmiştir.

Numan ve Wattan (2012) "Ortaokullardaki insan hakları durumu" (واقع حقوق الانسان في) (المدارس المتوسطة) çalışmasında Bağdat şehrindeki ortaokullardaki insan hakları durumunu öğrencilerin bakış açısından değerlendirmeyi amaçladı. Sosyal, sağlık, eğitim, duygusal ve estetik alanlarda öğrencilerin aldığı bakım düzeyini inceledi. Örnekleme, 2010 yılında birinci sınıfta yer alan 125 erkek ve 125 kız öğrenciden oluşan toplam 250 öğrenciyi içeriyordu. 2009-2010 öğretim yılında hem Kerh ve Reşidîye bölgelerinde yer alan sekiz okulda yapılan bu araştırmada, insan hakları durumunu ölçmek için İnsan Hakları Sözleşmesine dayalı olarak Hazim Al-Rubayi tarafından geliştirilen 2007 Rubayi Ölçeği kullanıldı. Ölçek, çocuk haklarına ilişkin 80 maddenin yer aldığı bir ölçeği . Araştırmanın sonucuna göre, ortaokullardaki öğrencilerin sosyal, sağlık, eğitim, duygusal ve estetik alanlarda çocuk haklarına uygun bakım almadığını gösterdi. Bu sonuçlar, 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesinde belirtilen haklarla uyumlu değildir.

Hameed (2019) "Eğitim ve Psikolojik Bilimler Bölümü öğrencileri açısından insan hakları ve demokrasi müfredatının insan hakları kavramunu yerleştirmedeki rolü" (دور منهج) (حقوق الانسان والديمقراطية في ترسيخ مفهوم حقوق الانسان لدى طلبة قسم العلوم التربوية والنفسية من وجهة نظرهم) çalışmasında Eğitim ve Psikolojik Bilimler Bölümü öğrencilerinin bakış açısından insan hakları yaklaşımının ve demokrasinin insan hakları kavramının yerleştirilmesindeki rolünü belirlemektir. Örnekleme, Eğitim Fakültesi İnsan Bilimleri Bölümü'nde (2016-2017) insan hakları ve demokrasi alanında eğitim gören (45) öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için araştırmacı, (32) geçerliliği ve güvenilirliği onaylanmış sorudan oluşan bir anket hazırladı ve ardından araştırma üyelerine uyguladı. Verilerin toplanmasının ardından istatistiksel analiz ve yüzde ile (z-testi) oranları elde edildi ve araştırmanın sonucuna göre eğitim ve Psikolojik Bilimler Bölümü öğrencileri açısından insan hakları ve demokrasi yaklaşımının insan hakları kavramının yerleştirilmesinde orta derecede rol oynadığı sonucuna varıldı.

Kazem (2022) "Altıncı sınıf edebiyat dersi için Modern ve Çağdaş Arap Devletleri Tarihi kitabının İnsan Hakları prensipleri ışığında içerik analizi" (تحليل محتوى كتاب تاريخ البلاد) (العربية الحديث والمعاصر في ضوء مبادئ حقوق الانسان للصف السادس الادبي) çalışmasında Altıncı sınıf edebiyat düzeyi için "Modern ve Çağdaş Arap Devletleri Tarihi" adlı kitabın içeriğinde yer alan insan hakları prensiplerini bilmeyi hedeflendi. Araştırmacı, araştırmasında betimsel araştırma yöntemini benimsedi. Kitabın içeriğini analiz etmek için bir analiz biçimi (analiz listesi) kullanıldı. Araştırmasını gerçekleştirdikten sonra, araştırmacı insan hakları prensiplerinin bu kitapta zayıf olduğu sonucuna vardı ve araştırmacının bulgularına dayanarak bir dizi öneride bulundu. Bu öneriler arasında özellikle hazırlık aşamasında insan hakları prensiplerinin geniş kapsamlı bir şekilde yer almasına vurgu yapmak yer aldı.

Shteab ve Mohammed (2022) "Irak Eğitim Programlarında Vatandaşlık Değerleri: Programın Sorunları ve Uygulamanın Dezavantajları" (Citizenship Values in the Iraqi Educational Curriculum: Problems of the Curriculum and the Downsides of Application) Araştırma, Kur'an-ı Kerim, Arap Dili, Tarih, Coğrafya, Milli Eğitim ve Sosyal bilgiler gibi sosyal bilimlerde uzmanlaşmış ders kitaplarında vatandaşlık değerlerinin araştırılmasına odaklanmaktadır. Araştırma, üniversite öncesi çalışmalarla ilişkin yüz (100) kitaptan kırk bir (41) tanesini ve toplam (5483) sayfayı incelemiştir. Çalışma üç eğitim seviyesini içerir: ilk, orta ve hazırlık. Bu çalışma, UNESCO tarafından belirlenen vatandaşlık eğitiminin temel temalarına dayanmaktadır. Buna göre, Irak'taki eğitim programlarını analiz etmek için on üç değer seti tasarlandı; değerler (adalet, eşitlik, özgürlük, Haklar, bütünlük, hoşgörü, hesap verebilirlik, yasalara saygı, vatana sadakat, barış, kamu parasının korunması, başkalarına saygı, işbirliği).

2.3. Çalışmanın Özgünlüğü

Bu çalışma daha önce yapılan çalışmalarla kıyaslandığında aşağıdaki özelliklere sahiptir:

1. Çalışma (2022- 2023) yılında yapıldığı için yeni bir çalışma sayılabilir.
2. Çalışma Türkiye ile Irak arasındaki insan haklarına ilişkin ilk çalışmadır.
3. Bu çalışmada hem dersi öğretim programları hem de ders kitapları incelenmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu çalışmada, araştırmanın konusuna ve amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. “Nitel araştırma,” gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.37). Dolayısıyla bu çalışmanın modeli doküman incelemesi olarak Türkiye'deki ortaokul (5., 6., ve 7.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitabı, düzey olarak Irak'taki ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarına temelidir.

3.1. Karşılaştırmalı Araştırmalar

Karşılaştırma, "karşılaştırmak" fiilinden türetilen bir kavramdır. Karşılaştırmalı çalışmalar, farklı alanlar, konular ve/veya nesneler arasında benzerlikleri ve/veya farkları tespit etmek için nicel ve nitel yöntemlerle bir fenomeni ve/veya gerçekleri analiz etmek ve değerlendirmek amacıyla yapılan araştırmalardır. Sosyal bilimlerdeki karşılaştırmalı çalışmalar; unsurları, yapıları, sistemleri, süreçleri ve politikaları karakterize eden sabitler ve değişkenlik kombinasyonunu, benzerlikler ve/veya farklılıklar gösterecek şekilde faaliyet gösterdikleri küresel, ulusal, bölgesel ve yerel bağlamları dikkate alarak analiz etmeyi amaçlamaktadır (Coccia ve Benati, 2018, 1-7).

3.2. Evren

2022-2023 eğitim-öğretim yılında Türkiye ve Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitapları çalışmanın evrenini oluşturmaktadır.

3.3. Örneklem

Bu çalışmanın örneklemi Türkiye ve Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin kazanım, beceri, değerler ile Türkiye'deki ortaokul (5., 6., ve 7.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitabı ve Irak'taki ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflar sosyal

bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin yer alan görsel ve metinler oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada yer alan ders kitaplarının künyeleri Tablo 3.1.'de bulunmaktadır.

Tablo 3.1

Çalışmada Yer Alan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

Ders Kitabı	Yazarlar	Yayın Kabul Yılı	Yayınevi
Türkiye'de Sosyal Bilgiler 5.Sınıf Ders Kitabı	Ömer Faruk Evirgen ,Jülide Özkan ve Suna Öztürk	2019	Başak
Türkiye'de Sosyal Bilgiler 6.Sınıf Ders Kitabı	Cengiz yıldırım, Fatih Kaplan,Hayriye Kuru ve Mukaddes Yılmaz	2019	Çağlayan Matbaası
Türkiye'de Sosyal Bilgiler 7.Sınıf Ders Kitabı	Öznur Açıl, Hülya Güvenç, Ayşegül Hayta ve Sezcan Kılıç	2019	Çağlayan Matbaası
Irak'ta Sosyal Bilgiler 1.Sınıf Ders Kitabı	Nejdat Abdel Raouf Abdel Reda , İsrâa Talib Tefvik, Salah Abbas Hasan, Nizar Soro Şimon, Cemil Hamed Attia, Areej İsmail Hammoud ve Areej Siham Mehdi	2021	Eğitim Programları Genel Müdürlüğü
Irak'ta Sosyal Bilgiler 2.Sınıf Ders Kitabı	Laith Shaker Mahmud, Hadeel Abdel Wahab Abdel Razzaq, Davud Salman Halaf, AbdulRazzaq Ahmed Saeed ve Ali AbdulAmir Sagit	2021	Eğitim Programları Genel Müdürlüğü
Irak'ta Sosyal Bilgiler 3.Sınıf Ders Kitabı	Luai Adnan Hasun, İsrâa Talib Tefvik,Majid Saddam Salim,Musa Muhamed Altüürş ve Ebtısam Suud Arabı	2020	Eğitim Programları Genel Müdürlüğü

3.4. Veri Toplama Teknikleri

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.189). Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.190). Bu bağlamda çalışmanın dokümanları Türkiye'deki ortaokul (5., 6., ve 7.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitabı Milli Eğitim Bakanlığının internet sayfasından elektronik kopya olarak elde edilmiştir, aynı zamanda Irak'taki ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitabı Irak Milli Eğitim Bakanlığının internet sayfasından elektronik kopya olarak elde edilmiştir. Ancak Türkiye'de 8. sınıfta Sosyal Bilgiler dersi olmadığı için o sınıfı karşılaştırmadan çıkarılmıştır.

Diğer taraftan araştırmanın kavramsal çerçevesine ilişkin pek çok kaynaktan yararlanılan bu çalışma, nitel olarak hazırlanmak üzere planlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın değişkenleri (Hak, İnsan Hakları ve İnsan Hakları Alanları) hakkında bilgi toplamak ve çalışmanın konusunu belirlemek için Türkçe, Arapça ve İngilizce birçok kaynaktan (tezler, bilimsel dergiler, uluslararası konferanslardaki araştırmalar ve kitaplar)

yararlanılmıştır. Aynı zamanda internet araştırmacıya çok yardımcı olmuştur. Bu kapsamda kaynaklara erişim için şu siteler ve veritabanları kullanılmıştır: Web of Science, Researchgate, Scencedirect, Academia, Tez.YÖK.gov.tr ve Irak Akademik Bilimsel Dergileri (iasj).

3.5. Verileri Çözümleme Teknikleri

Bu çalışmanın verilerinin analizinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Dokümanların incelenmesinde kullanılan betimsel analizin amacı, elde edilen bulguların düzenlenerek bulguları, yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 25).

Verileri elde edildikten sonra, önce her kitabın tüm üniteleri genel olarak incelenerek insan haklarına ilişkin konular olup olmadığı kontrol edilmiş. Daha sonra, kitaplar tekrar incelenerek insan haklarına ilişkin görsel ve metinler içerip içermediği kontrol edildi. Ardından daha önceki çalışmaya (Al-Edwan, 2010, Kort, 2017, Kaya, 2019, Al-Khazraji, 2019, Al-Agha ve Abu-Sharar, 2020, Kazem, 2022) dayanarak insan hakları alanları (vatandaşlık, siyasal, sosyal, ekonomik, ve kültürel) belirlendi. Tüm bu süreçlerde, hak ve insan hakları anahtar kelimeler olarak kullanıldı.

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Ders Kitaplarının İçerikleri

4.1.1. Türkiye'de 5. Sınıf ve Irak'ta 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri

Türkiye'de 5. sınıf ve Irak'ta 1. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriklerine göre dağılımı Tablo 4.1.'de verilmektedir.

Tablo 4.1

Türkiye'de 5. Sınıf ve Irak'ta 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitapların İçerikleri ve İnsan Haklarının Durumu

Ünite	Sayfalar	Ünitenin Başlığı	İnsan Hakların Durumu	Ünite	Sayfalar	Ünitenin Başlığı	İnsan Hakların Durumu
1	10-32	Toplum içinde ben	X	1	5-13	Eski Uygarlıkların Oluşum Tarihi	-
2	36-62	Ülkem,kültürüm ve tarihim	-	2	16 49	Mezopotamya Uygarlığı, Irak	X
3	66-90	Yaşadığımız yer	-	3	51-67	Nil Vadisi Mısır Uygarlığı	X
4	94-114	Teknoloji ve hayat	X	4	68-98	Arab Yarımadası'ndaki önemli Uygarlık merkezleri	X
5	118-146	Üretimden tüketim	X	5	99-130	Arap devletlerine komşu antik Uygarlıklar	X
6	150-166	Toplum için çalışanlar	X				
7	170-180	Küresel Etkileşim	-				

Not. (X) var anlamında, (-) ise yok anlamında.

Tablo 4.1.'de görüldüğü gibi Türkiye'nin 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 7 üniteden, Irak'ın 1. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ise 5 üniteden oluşmaktadır. Bu da Türkiye'nin kitabının Irak'ın kitabından 2 ünite daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan Türkiye 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını incelediğimizde farklı başlıkların olduğu görülmektedir. Ancak Irak 1. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını incelediğimizde genel olarak Uygarlıklardan bahsedilmektedir. Ancak Türkiye'nin 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 7 üniteden 4 ünite İnsan Hakların ilişkin konular (Toplum içinde ben) başlıklı 1. Ünite, 18-32 sayfa, (Teknoloji ve hayat) başlıklı 4. Ünite, 94-104. sayfa, yine (Üretimden tüketim) başlıklı 5. Ünite, 118-146 sayfa ve (Toplum için çalışanlar) başlıklı 6. Ünite 150-166 sayfa insan

haklarına ilişkin konular bulunmaktadır. Ancak Irak'ın 1. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 5 üniteden 4 ünite (Mezopotamya Uygarlığı, Irak) başlıklı 2. Ünite 16-49 sayfa, (Nil Vadisi Mısır Uygarlığı) başlıklı 3. Ünite, 51-67 sayfa, (Arab Yarımadasındaki önemli Uygarlık merkezleri) başlıklı 4. Ünite, 68-98 sayfa ve (Arap devletlerine komşu antik Uygarlıklar) başlıklı 5. Ünite, 99-130 sayfa da insan haklarına ilişkin konuları bulunmaktadır. Yukarıda olduğu gibi aşağıda Türkiye'deki 6. sınıf ve Irak'taki 2. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının içerikleri incelenmiştir.

4.1.2. Türkiye'de 6. Sınıf ve Irak'ta 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri

Türkiye'de 6. sınıf ve Irak'ta 2. sınıf sosyal bilgiler ders kitapların içeriklerine göre dağılımı Tablo 4.2.'de verilmektedir.

Tablo 4.2

Türkiye'de 6. Sınıf ve Irak'ta 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri ve İnsan Haklarının Durumu

Ünite	Sayfalar	Ünitenin Başlığı	İnsan Hakları Durumu	Ünite	Sayfalar	Ünitenin Başlığı	İnsan Hakları Durumu
1	12-43	Biz ve değerlerimiz	X	1	4-38	Arap dünyasının coğrafyası	X
2	46-100	Tarih yolculuk	X	2	39-69	Arap Dünyası (Nüfus ve Ekonomik Faaliyet)	X
3	104-133	Yer yüzünden hayat	-	3	70-87	Arap Yarımadası'nın İslamiyet Öncesi Durumu	-
4	134-155	Bilim ve teknoloji hayatımızda	X	4	88-97	Mekke'nin İslam'dan önceki tarihi	X
5	158-187	Üretiyorum tüketiyorum bilinçliyim	-	5	98-117	Hız. muhammet (sav)'in Mekke'deki biyografisinden	X
6	190-224	Yönetim Katliyorum	X	6	118-139	Hız. muhammet (sav)'in Medine'deki biyografisinden	X
7	228-288	Uluslararası ilişkilerimiz					

Not. (X) var anlamında, (-) ise yok anlamında.

Tablo 4.2.'de görüldüğü gibi Türkiye'nin 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 7 üniteden, Irak'ın 2. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ise 6 üniteden oluşmaktadır. Bu da Türkiye'deki sosyal bilgiler ders kitabının Irak'ın kitabından 1 ünite daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını incelediğimizde farklı başlıkların olduğunu görülmektedir. Ancak Irak 2. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını incelediğinde genel

olarak Arap Dünyası ve Hz.Muhammet'ten bahsedilmektedir. Ancak Türkiye'nin 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 7 üniteden 4 ünite (Biz ve değerlerimiz) başlıklı 1. Ünite, 12-43 sayfa, (Tarih yolculuk) başlıklı 2. Ünite, 46-100. sayfa, yine (Bilim ve teknoloji hayatımızdaki) başlıklı 4. Ünite, 134-155 sayfa ve (Yonetime Katliyorum) başlıklı 6. Ünite 190-224 sayfa} insan haklarına ilişkin konuları bulunmaktadır. Ancak Irak'ın 2. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 6 üniteden 5 ünite (Arap dünyasının coğrafyası) başlıklı 1. Ünite 4-38 sayfa, (Arap Dünyası Nüfus ve Ekonomik Faaliyet) başlıklı 2. Ünite, 39-69 sayfa, (Mekke'nin İslam'dan önceki tarihi) başlıklı 4. Ünite, 70-87 sayfa, ve (Hz.Muhammet (sav)'in Mekke'deki biyografisinden) başlıklı 5. Ünite, da, 98-117 sayfa ve (Hz.Muhammet (sav)'in Medine'deki biyografisinden) başlıklı 6. Ünite, da, 118-139 sayfa insan haklarına ilişkin konuları bulunmaktadır. Yukarıda olduğu gibi aşağıda Türkiye'deki 7. sınıf ve Irak'taki 3. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının içerikleri incelenmiştir.

4.1.3. Türkiye'de 7. Sınıf ve Irak'ta 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri

Türkiye'de 7. sınıf ve Irak'ta 3. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriklerine göre dağılımı Tablo 4.3.'te verilmektedir.

Tablo 4.3

Türkiye'de 7. Sınıf ve Irak'ta 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerikleri ve İnsan Haklarının Durumu

Ünite Sayfalar	Ünitenin Başlığı	İnsan Hakların Durumu	Ünite Sayfalar	Ünitenin Başlığı	İnsan Hakların Durumu
1 10-34	İletişim ve insan ilişkileri	X	1 5-44	Irak coğrafyasının doğal özellikleri	X
2 36-86	Türk tarihinde yolculuk	X	2 45-80	Irak coğrafyasının beşeri özellikleri	-
3 88-116	Nüfus ve Yerleşme	X	3 81-91	Osmanlı döneminde Irak	X
4 118-140	Zaman içinde bilim	-	4 92-137	Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Irak	-
5 142-172	Ekonomi ve sosyal hayat	X	5 137-160	Ulusal ve toplumsal değerler	X
6 176-200	Yaşayan demokrasi	X			
7 202-220	Ülkeler arası köprüler	X			

Not. (X) var anlamında, (-) ise yok anlamında.

Tablo 4.3.'te görüldüğü gibi Türkiye'nin 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 7 üniteden, Irak'ın 3. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ise 5 üniteden oluşmaktadır. Bu da Türkiye'nin

kitabının Irak'ın kitabından 2 ünite daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan Türkiye 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını incelediğimizde farklı başlıkların olduğunu görülmektedir. Ancak Irak 3. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını incelediğimizde genel olarak Irak'tan bahsedilmektedir. Ancak Türkiye'nin 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 7 ünitelerden 6 ünite (İletişim ve insan ilişkileri) başlıklı 1. Ünite, 10-34 sayfa, (Türk tarihinde yolculuk) başlıklı 2. Ünite, 36-86. sayfa, yine (Nüfus ve Yerleşme) başlıklı 3. Ünite, 88-116 sayfa, (Ekonomi ve sosyal hayat) başlıklı 5. Ünite 142-172 sayfa, (Yaşayan demokrasi) başlıklı 6. Ünite 176-200 sayfa) başlıklı 5. Ünite 142-172 sayfa ve (Ülkeler arası köprüler) başlıklı 7. Ünite 202-220 sayfa} insan haklarına ilişkin konuları bulunmaktadır. Ancak Irak'ın 3. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 5 ünitelerden 3 ünite (Irak coğrafyasının doğal özellikleri) başlıklı 1. Ünite 5-44 sayfa, (Osmanlı döneminde Irak) başlıklı 3. Ünite, 81-91 sayfa ve (Ulusal ve toplumsal değerler) başlıklı 5. Ünite, 137-160 sayfa insan haklarına ilişkin konuları bulunmaktadır.

4.2. Ders Kitaplarının İnsan Haklarına İlişkin İçerikleri

Türkiye ve Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının insan hakları içeriklerine göre dağılımı Tablo 4.4.'te verilmektedir.

Tablo 4.4

Türkiye'deki Ortaokulların ve Irak'taki Ortaokulların Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İnsan Haklarına İlişkin İçerikleri

İnsan Haklarına İlişkin İçerikleri	Türkiye'deki Ortaokulları							Irak'taki Ortaokulları						
	5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf		Toplam	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		Toplam
	Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%		Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%	
Metin	105	79	104	86	104	84	313	21	100	29	83	94	92	144
Görsel	28	21	17	14	20	16	65	0	0	6	17	8	8	14
Toplam	133	100	121	100	124	100	378	21	100	35	100	102	100	158

Tablo 4.4.'e bakıldığında Türkiye'deki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına 378 kezle yer verilmiş olup bu sayının 313'ün de metinde, 65 inde ise görsel olarak yer verilmiştir. Ancak sınıflara göre 5. Sınıfta 133 kezle (%79) metin olarak, (%21) ise görsel olarak yer almaktadır. 6. sınıfta 121 kezle (%86) metin olarak, (%14) ise görsel olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak 7. Sınıfta 124 kezle (%84) metin olarak, (%16) ise görsel

olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına 158 kezle yer verilmiş olup bu sayının 144'ün de metinde, 14 inde ise görsel olarak yer verilmiştir. Ancak sınıflara göre 1. Sınıfta 21 kezle (%100) sadece metin olarak yer almaktadır. 2. sınıfta 35 kezle (%83) metin olarak, (%17) ise görsel olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak 3. Sınıfta 102 kezle (%92) metin olarak, (%8) ise görsel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de ortaokul (5., 6. ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2. ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin içerikleri metin ve görsellerden bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

Örnek 1

Madde 26- Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir.

Sizler de düşüncelerinizi özgürce açıklama hakkına sahipsiniz. Bu hakkınızı konuşarak, yazarak, resim çizerek hatta şarkı söyleyerek kullanabilirsiniz. Bu hakkınızı kullanırken başkalarına saygısızlık etmemeli, onların haklarını çiğnememelisiniz.

Şekil 4.1

Şekil 4.2

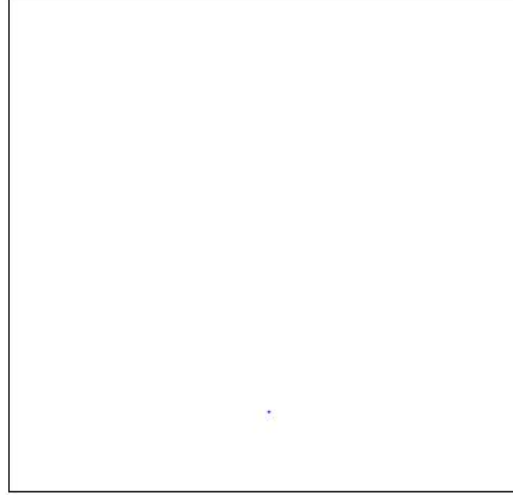
Türkiye'de 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin (Türkiye'deki Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.161)

Irak'ta 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin (Irak'taki Ortaokul 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.48)

Şekil 4.1 ve 4.2'de görüldüğü gibi Türkiye 5. Sınıf ve Irak 1. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları konusuna metinlerde rastlanmaktadır. Şekil 4.1'de Türkiye Anayasası'nda yer alan bir maddeden bahsedilmektedir (Madde 26), madde insan düşünce ve kanaatlerini açıklama ve yayma hakkına ilişkindir, aynı biçimde şekil 4.2'de Irak Anayasası'nda Irak'ta da bir maddeden bahsedilmektedir (Madde 2: Anayasa, Irak halkının çoğunluğunun İslami kimliğinin korunmasını garanti altına almaktadır ve aynı zamanda Hristiyanlar, Yezidiler ve Sabii Mandeniler gibi tüm bireylerin inanç ve dini ibadet özgürlüğü

konusunda tam dini haklarını garanti etmektedir), madde insan haklarına ilişkin, din ve inanç özgürlüğünden bahsedilmektedir.

Örnek 2

Şekil 4.3

Türkiye 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel (Türkiye'deki Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.20)

Irak 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders İnsan Haklarına İlişkin Herhangi Bir Görsel Bulunmamıştır.

Şekil 4.3'e baktığımızda Türkiye'nin 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında insan "hakları" konusunun görsel" yer almaktadır. Görselde hak ve sorumluluklardan bahsedilmektedir. Ancak Irak 1. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında insan hakları konusunda görseller bulunmamaktadır.

Örnek 3

Şekil 4.4

Türkiye 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin (Türkiye'deki Ortaokul 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.213)

Şekil 4.5

Irak 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin (Kaynak: IraK'taki Ortaokul 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.31)

Şekil 4.4 ve 4.5'te görüldüğü gibi insan hakları konusuna Türkiye 6. Sınıf ve Irak 2. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında metin olarak rastlanmaktadır. Temel haklardan (hayat, sağlık, özgürlük vb.) Şekil 4.4'te bahsedilmektedir. Şekil 4.5'te ise doğal kaynaklardan yararlanma hakkının ve bunlarına ilişkin sorumluluğun olması gerektiğini belirtip Türkçe'ye çevrildiğinde (Su kaynakları Allah'ın bizlere bir hediyesi ve hayatın sırrı olup, bunların israftan ve kirlilikten korunması herkesin sorumluluğundadır çünkü tüm nesillerin hakkıdır) anlamında.

Örnek 4

1.7. Geleneklerimizde, komşuluk hakkı ve komşuya değer verme önemli bir yer tutar.

Şekil 4.6

Şekil 4.7

Türkiye 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel (Türkiye'deki Ortaokul 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.19)

Irak 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel (Irak'taki Ortaokul 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.73)

Şekil 4.6. ve 4.7.'ye bakıldığında Türkiye'nin 6. sınıf ve Irak 2. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları konusunu görsel olarak görülmektedir. Şekil 4.6'deki Görselde komşu haklarından bahsedilmektedir. Ancak şekil 4.7 aile ve kadın haklarıyla ilişkili olup doğrudan insan hakları konusunda görseller bulunmamaktadır.

Örnek 5

Şekil 4.8

Şekil 4.9

Türkiye 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin (Türkiye'deki Ortaokul 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.156)

Irak 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Metin (Irak'taki Ortaokul 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.147)

Şekil 4.8 ve 4.9'de görüldüğü gibi Türkiye 7. Sınıf ve Irak 3. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları konusuna metin olarak rastlanmaktadır. Şekil 4.8'de genelde tüketici haklarından bahsedilmektedir. Irak'la ilgili şekilde ise hak ve sorumluluktan bahsedilip Türkçe'ye çevrildiğinde (Birey toplumun temel yapı taşı olduğundan birey ile yaşadığı toplum arasındaki ilişkinin aynı zamanda karşılıklı ve etkileşimli bir ilişki olması gerekir, bu da onun sahip olduğu haklardan yararlanması ve kendisine verilen görevleri yerine getirmesi anlamına gelir. Görevlerine bağlı kaldığı ölçüde haklarını elde ettiğini garanti eder, çünkü haklar bireyin değerini ve özgürlüğünü yükseltirken, görevler bireyin kendi özgürlüğüne ve başkalarının özgürlüğüne duyduğu saygıyı ifade eder) anlamında.

Örnek 6

Şekil 4.10

Şekil 4.11

Türkiye 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel (Türkiye'deki Ortaokul 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.176)

Irak 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnsan Haklarına İlişkin Bir Görsel (Irak'taki Ortaokul 3. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı s.139)

Şekil 4.10. ve 4.11.'e incelediğinde Türkiye'nin 7. sınıf ve Irak 3. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları konusunun görseli görülmektedir. Her ikisinde seçimlere katılma ve oy verme hakkı ile ilişkilidir.

4.3. Ders Kitaplarında İnsan Haklarına İlişkin Alanlar

İnsan hakları: Vatandaşlık, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın çeşitli alanlarında insan onurunun yanı sıra özgürlükleri de garanti eden bir dizi ortak kural ve standarttır (El-Edwan, 2010:283-291). Bu bağlamda Al-Edwan, (2010) un çalışmasına dayanarak vatandaşlık, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar insan hakları alanları olarak belirlenmiş ve bunlar incelenmiştir. Buna göre Türkiye ve Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının insan hakları alanlarına göre dağılımı Tablo 4.5.'te verilmektedir.

Tablo 4.5

Türkiye'deki Ortaokulların ve Irak'taki Ortaokulların Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İnsan Hakları Alanlarına İlişkin İçerikleri

İnsan Hakları Alanları	Türkiye'deki Ortaokullar							Irak'taki Ortaokullar						
	5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf		Toplam	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		Toplam
	Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%		Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%	
Vatandaşlık Hakları	42	32	57	47	56	45	155	9	43	19	54	36	35	64
Siyasal Haklar	23	17	16	13	28	23	67	5	24	3	9	20	19	28
Ekonomik Haklar	18	13	8	7	15	12	41	1	5	3	9	16	16	20
Sosyal Haklar	37	28	12	10	9	7	58	3	14	5	14	16	16	24
Kültürel Haklar	13	10	28	23	16	13	57	3	14	5	14	14	14	22
Toplam	133	100	121	100	124	100	378	21	100	35	100	102	100	158

Tablo 4.5.'e bakıldığında Türkiye'deki ortaokulların sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları alanları olarak vatandaşlık hakları 155 kezle birinci sıradadır. Ekonomik haklarından ise 41 kezle en az bahsedilmiştir. Ancak sınıflara göre 5. Sınıfta vatandaşlık hakları 42 kezle (%32) siyasal haklar 23 kezle (%17), ekonomik haklar 18 kezle (%13), sosyal haklar 37 kezle (%28), kültürel haklar ise 13 kezle (%10) yer almaktadır. 6. sınıfta vatandaşlık hakları 57 kezle (%47) siyasal haklar 16 kezle (%13), ekonomik haklar 8 kezle (%7), sosyal haklar 12 kezle (%10), kültürel haklar ise 28 kezle (%23) yer almaktadır. Son olarak 7. Sınıfta vatandaşlık hakları 56 kezle (%45) siyasal haklar 28 kezle (%23), ekonomik haklar 15 kezle (%12), sosyal haklar 9 kezle (%7), kültürel haklar ise 16 kezle (%13) yer almaktadır.. Diğer yandan Irak'taki ortaokulların sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları alanları olarak vatandaşlık hakları 64 kezle birinci sıradadır. Ekonomik haklar da 20 kezle ise en düşük alandır. Ancak sınıflara göre 1. Sınıfta vatandaşlık hakları 9 kezle (%43) siyasal haklar 5 kezle (%24), ekonomik haklar 1 kezle (%5), sosyal haklar 3 kezle (%14), kültürel haklar ise 3 kezle (%14) yer almaktadır. 2. sınıfta vatandaşlık hakları 19 kezle (%54) siyasal haklar 3 kezle (%9), ekonomik haklar 3 kezle (%9), sosyal haklar 5 kezle (%14), kültürel haklar ise 5 kezle (%14) yer almaktadır. Son olarak 3. Sınıfta vatandaşlık hakları 36 kezle (%35) siyasal haklar 20 kezle (%19), ekonomik haklar 16 kezle (%16), sosyal haklar 16 kezle (%16), kültürel haklar ise 14 kezle (%14) yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de ortaokul (5, 6 ve 7) ve Irak'ta ortaokul

(1, 2 ve 3.) sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan insan hakları alanları kategorilerinin içerikleri aşağıda verilmektedir.

4.4. Ders Kitaplarında İnsan Haklarına İlişkin Alanların Kategorileri

Türkiye'de ve Irak'ta Ortaokullardaki sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları alanlarının alt kategorilerine göre dağılımı Tablo 4.6.'dan 4.10.'a kadar verilmiştir.

Tablo 4.6

Türkiye ve Irak'ta Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının vatandaşlık Haklarıyla İlişkili İçerikleri

Vatandaşlık Hakları	Türkiye'deki ortaokullar							Irak'taki ortaokullar						
	5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf		Toplam	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		Toplam
	Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%		Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%	
Hayat hakkı	11	26	8	14	4	7	23	4	45	5	26	4	11	13
Özgürlük hakkı	11	26	23	40	16	29	50	1	11	1	5	3	8	5
Güvenlik hakkı	0	0	2	4	3	5	5	0	0	1	5	1	3	2
Korunma ve savunma hakkı	3	7	0	0	7	13	10	2	22	4	21	7	19	13
İkamet, seyahat ve ulaşım özgürlüğü hakkı	0	0	0	0	5	9	5	0	0	2	11	4	11	6
Vatandaşlık hakkı	3	7	4	7	3	5	10	2	22	4	21	2	6	8
Eşitlik ve adalet hakkı	2	5	2	4	4	7	8	0	0	2	11	2	6	4
Hak ve görev sorumluk	12	29	18	31	8	14	38	0	0	0	0	13	36	13
Yazışmaların gizliliği hakkı	0	0	0	0	6	11	6	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	42	100	57	100	56	100	155	9	100	19	100	36	100	64

Tablo 4.6.'ya bakıldığında Türkiye'deki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık hak kategorileri olarak özgürlük hakkı 50 kezle birinci sıradadır. İkamet, seyahat ve ulaşım özgürlüğü hakkı ve güvenlik hakkı 5 kezle ise en düşük katagörileridir. Ancak sınıflara göre 5. Sınıfta hayat hakkı 11 kezle (%26) Özgürlük hakkı 11 kezle (%26), Korunma ve savunma hakkı 3 kezle (%7), Vatandaşlık hakkı 3 kezle (%7), eşitlik ve adalet hakkı 2 kezle (%5) Hak ve görev sorumluk 12 kezle (%29) yer almaktadır. 6. sınıfta hayat hakkı 8 kezle (%14) Özgürlük hakkı 23 kezle (%40), Güvenlik hakkı 2 kezle (%4), Vatandaşlık hakkı 4 kezle (%7) Eşitlik ve adalet hakkı 2 kezle (%4) Hak ve görev sorumluk 18 kezle (%31) yer almaktadır. Son olarak 7. Sınıfta hayat hakkı 7 kezle (%23) Özgürlük hakkı 29 kezle (%50),

güvenlik hakkı 5 kezle (%5), Korunma ve savunma hakkı 13 kezle (%10), İkamet, seyahat ve ulaşım özgürlüğü hakkı 9 kezle (%5) Vatandaşlık hakkı 5 kezle (%10) Eşitlik ve adalet hakkı 7 kezle (%8) Hak ve görev sorumluluk 14 kezle (%38) yazışmaların gizliliği hakkı 11 kezle (%6) yer almaktadır.

Diğer yandan Irak'taki ortaokulları sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık hakların katagörileri olarak hayat hakkı, Korunma ve savunma hakkı ve hak ve görev sorumluluk her birini 13 kezle birinci sıradadır, güvenlik hakkı 2 kezle ise en düşük katagöridir. Ancak sınıflara göre 1. Sınıfta hayat hakkı 4 kezle (%45) Özgürlük hakkı 1 kezle (%11), Korunma ve savunma hakkı 2 kezle (%22), Vatandaşlık hakkı 2 kezle (%22), yer almaktadır. 2. sınıfta hayat hakkı 5 kezle (%26) Özgürlük hakkı 1 kezle (%5), Güvenlik hakkı 1 kezle (%5), Korunma ve savunma hakkı 4 kezle (%21), İkamet, seyahat ve ulaşım özgürlüğü hakkı 2 kezle (%11) Vatandaşlık hakkı 4 kezle (%21) Eşitlik ve adalet hakkı 2 kezle (%11) yer almaktadır. Son olarak 3. Sınıfta hayat hakkı 4 kezle (%11) Özgürlük hakkı 3 kezle (%8), Güvenlik hakkı 1 kez (%3), Korunma ve savunma hakkı 7 kezle (%19), İkamet, seyahat ve ulaşım özgürlüğü hakkı 4 kezle (%11) Vatandaşlık hakkı 2 kez (%6) Eşitlik ve adalet hakkı 2 kez (%6) Hak ve görev sorumluluk 13 kezle (%36) yer almaktadır.

Tablo 4.7

Türkiye ve Irak'taki Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Siyasal Haklarıyla İlişkili İçerikleri

Siyasal Haklar	Türkiye'deki Ortaokullar								Irak'taki Ortaokullar						
	5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf		Toplam	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		Toplam	
	Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%		Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%		
Siyasi parti kurma ve katılma hakkı	5	22	6	38	1	4	12	0	0	0	0	3	15	3	
Kamu işlerinin yönetimine katılma hakkı	7	30	1	6	1	4	9	1	20	0	0	5	25	6	
Aday olma hakkı	0	0	0	0	8	28	8	1	20	0	0	3	15	4	
Zulüm karşısında siyasi sığınma talebinde bulunun hakkı	0	0	0	0	3	10	3	0	0	0	0	1	5	1	
Kendi kaderini tayin etme ve ulusal egemenlik hakkı	2	9	1	6	1	4	4	0	0	2	67	7	35	9	
Vatanı savun hakkı	0	0	0	0	1	4	1	0	0	0	0	0	0	0	
Seçimlere katılım hakkı	9	39	8	50	13	46	30	3	60	1	33	1	5	5	
Toplam	23	100	16	100	28	100	67	5	100	3	100	20	100	28	

Tablo 7'ye bakıldığında Türkiye'deki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında siyasal hakların kategorileri olarak Seçimlere katılım hakkı 30 kezle birinci sıradadır .Vatanı savun hakkı 1 kez ise en düşük kategoridir. Ancak sınıflara göre 5. Sınıfta siyasi parti kurma ve katılma hakkı 5 kezle (%22), Kamu işlerinin yönetimine katılma hakkı 7 kezle (%30), Kendi kaderini tayin etme ve ulusal egemenlik hakkı 2 kezle (%9), Seçimlere katılım hakkı 9 kezle (%39) yer almaktadır. 6. sınıfta siyasi parti kurma ve katılma hakkı 6 kezle (%38), Kamu işlerinin yönetimine katılma hakkı 1 kez (%6), Kendi kaderini tayin etme ve ulusal egemenlik hakkı 1 kez (%6), seçimlere katılma hakkı 8 kezle (%50) yer almaktadır. Son olarak 7. Sınıfta siyasi parti kurma ve katılma hakkı 1 kez (%4), Kamu işlerinin yönetimine katılma hakkı 1 kez (%4), Aday olma hakkı 8 kezle (%28), Zulüm karşısında siyasi sığınma talebinde bulunun hakkı 3 kez (%10), Kendi kaderini tayin etme ve ulusal egemenlik hakkı 1 kez (%4), Vatanı savun hakkı 1 kez (%4), Seçimlere katılım hakkı 13 kezlr (%46) yer almaktadır.

Diğer yandan Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında siyasal hakların kategorileri olarak kendi kaderini tayin etme ve ulusal egemenlik hakkı 9 kezle birinci sıradadır. Zulüm karşısında siyasi sığınma talebinde bulunun hakkı 1 kez ise en düşük

kategoridir. Ancak sınıflara göre 1. Sınıfta kamu işlerinin yönetimine katılma hakkı 1 kez (%20), aday olma hakkı 1 kez (%20), Seçimlere katılım hakkı 3 kezle (%60) yer almaktadır. 2. sınıfta Kendi kaderini tayin etme ve ulusal egemenlik hakkı 2 kez (%67), seçimlere katılım hakkı 1 kezle (%33) yer almaktadır. Son olarak 3. Sınıfta siyasi parti kurma ve katılma hakkı 3 kez (%15), Kamu işlerinin yönetimine katılma hakkı 5 kezle (%25), Aday olma hakkı 3 kezle (%15), Zulüm karşısında siyasi sığınma talebinde bulunun hakkı 1 kez (%5), Kendi kaderini tayin etme ve ulusal egemenlik hakkı 7 kezle (%35), Seçimlere katılım hakkı 1 kezle (%5) yer almaktadır.

Tablo 4.8

Türkiye ve Irak'taki Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Ekonomik Haklarıyla İlişkili İçerikleri

Ekonomik Haklar	Türkiye'deki Ortaokullar							Irak'taki Ortaokullar						
	5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf		Toplam	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		Toplam
	Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%		Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%	
Kendi mülkü hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	100	8	50	11
Kamu görevinde fırsat eşitliği hakkı	0	0	0	0	3	20	3	0	0	0	0	1	6	1
Eşit ücret hakkı	0	0	1	13	3	20	4	0	0	0	0	0	0	0
Güvenli ve sağlıklı koşullarda çalışın hakkı	0	0	0	0	3	20	3	0	0	0	0	0	0	0
Özgürce çalışmak hakkı	0	0	3	37	2	13	5	0	0	0	0	3	19	3
Doğal kaynaklarından faydalanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	25	4
Ticaret hakkı	0	0	1	13	0	0	1	1	100	0	0	0	0	1
Tüketici hakkı	18	100	3	37	4	27	25	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	18	100	8	100	15	100	41	1	100	3	100	16	100	20

Tablo 4.8.'e bakıldığında Türkiye'deki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında ekonomik hakların kategorileri olarak tüketici hakkı 25 kez birinci sıradadır. Ticaret hakkı 1 kez ise en düşük kategoridir. Ancak sınıflara göre 5. Sınıfta sadece tüketici hakkı 18 kezle (%100) olarak yer almaktadır. 6. sınıfta eşit ücret hakkı 1 kez (%13), özgürce çalışmak hakkı 3 kezle (%37), ticaret hakkı 1 kez (%13), tüketici hakkı 3 kez (%37) yer almaktadır. Son olarak 7. Sınıfta kamu görevinde fırsat eşitliği hakkı 3 kez (%20) eşit ücret hakkı 3 kez (%20),

güvenli ve sağlıklı koşullarda çalışan hakkı 3 kez (%20), özgürce çalışmak hakkı 2 kez (%13), tüketici hakkı 4 kezle (%27) yer almaktadır.

Diğer yandan Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında ekonomik hakların kategorileri olarak kendi mülkü hakkı 11 kezle birinci sıradadır. Ticaret hakkı ve kamu görevinde fırsat eşitliği hakkı 1 kez ise en düşük kategorilerdir. Ancak sınıflara göre 1. Sınıfta sadece ticaret hakkı 1 kez (%100) olarak yer almaktadır. 2. sınıfta da sadece kendi mülkü hakkı 3 kez (%100) olarak yer almaktadır. Son olarak 3. Sınıfta kendi mülkü hakkı 8 kezle (%50) kamu görevinde fırsat eşitliği hakkı 1 kez (%6), özgürce çalışmak hakkı 3 kezle (%19), doğal kaynaklarından faydalanma hakkı 4 kezle (%25) yer almaktadır.

Tablo 4.9

Türkiye ve Irak'taki Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sosyal Haklarıyla İlişkili İçerikleri

Sosyal Haklar	Türkiye'deki Ortaokullar								Irak'taki Ortaokullar							
	5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf		Toplam	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		Toplam		
	Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%		Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%			
Aile kurma, Anne ve baba ve çocuk hakkı	36	97	5	42	2	22	43	3	100	3	60	2	12,5	8		
Sağlık sigortası hakkı	0	0	1	8	2	22	3	0	0	0	0	1	6,25	1		
İnsan haklarına ve onuruna saygı hakkı	0	0	2	17	4	45	6	0	0	0	0	8	50	8		
Sosyal güvenlik hakkı	0	0	2	17	0	0	2	0	0	0	0	1	6,25	1		
Sendikaya katılma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Temiz bir çevrede hayata hakı	1	3	1	8	0	0	2	0	0	1	20	4	25	5		
Komşu hakkı	0	0	1	8	1	11	2	0	0	1	20	0	0	1		
Toplam	37	100	12	100	9	100	58	3	100	5	100	16	100	24		

Tablo 4.9.'a bakıldığında Türkiye'deki ortaokulları sosyal bilgiler ders kitaplarında sosyal haklar katagörileri olarak aile kurma, anne ve baba ve çocuk hakkı 43 kezle birinci sıradadır. Sosyal güvenlik hakkı, temiz bir çevrede hayata hakı ve komşu hakkı 3 kezle ise en düşük katagörileridir. Ancak sınıflara göre 5. Sınıfta aile kurma, anne ve baba ve çocuk hakkı 36 kezle (%97), temiz bir çevrede hayata hakı 1 kezle (%3) yer almaktadır. 6. sınıfta aile kurma, anne ve baba ve çocuk hakkı 5 kezle (%42), sağlık sigortası hakkı 1 kezle (%8),

İnsan haklarına ve onuruna saygı hakkı 2 kezle (%17), sosyal güvenlik hakkı 2 kezle (%17), temiz bir çevrede hayata hakı 1 kezle (%8), komşu hakkı 1 kezle (%8) yer almaktadır. Son olarak 7. Sınıfta aile kurma, anne ve baba ve çocuk hakkı 2 kezle (%22), sağlık sigortası hakkı 2 kezle (%22), insan haklarına ve onuruna saygı hakkı 4 kezle (%45), komşu hakkı 1 kezle (%11) yer almaktadır.

Diğer yandan Irak'taki ortaokulları sosyal bilgiler ders kitaplarında sosyal haklar kategorileri olarak aile kurma, anne ve baba ve çocuk hakkı ve insan haklarına ve onuruna saygı hakkı 5 kezle birinci sıradadır. Sağlık sigortası hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve komşu hakkı 1 kezle ise en düşük kategorileridir. Ancak sınıflara göre 1. Sınıfta sadece aile kurma, anne ve baba ve çocuk hakkı 3 kezle (%100) olarak yer almaktadır. 2. sınıfta aile kurma, anne ve baba ve çocuk hakkı 3 kezle (%60), temiz bir çevrede hayata hakı 1 kezle (%20), komşu hakkı 1 kezle (%20) yer almaktadır. Son olarak 3. Sınıfta aile kurma, anne ve baba ve çocuk hakkı 2 kezle (%12.5), sağlık sigortası hakkı 1 kezle (%6.25), İnsan haklarına ve onuruna saygı hakkı 8 kezle (%50), sosyal güvenlik hakkı 1 kezle (%6.25), temiz bir çevrede hayata hakı 4 kezle (%25) yer almaktadır

Tablo 4.10

Türkiye ve Irak'taki Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kültürel Haklarıyla İlişkili İçerikleri

Kültürel Haklar	Türkiye'deki Ortaokullar							Irak'taki Ortaokullar						
	5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf		Toplam	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		Toplam
	Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%		Tekrar	%	Tekrar	%	Tekrar	%	
Öğretme ve öğrenme hakkı	9	69	5	18	6	37	20	1	33	1	20	6	43	8
Kültürel mirasın korunması hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	7	1
Kültürel hayata katılım hakkı	1	8	2	7	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0
Düşünce, ifade özgürlüğü ve karar verme hakkı	0	0	1	4	4	25	5	0	0	3	60	5	36	8
Bilimsel toplantılara katılım hakkı	0	0	10	36	0	0	10	0	0	1	20	0	0	1
Düşünce, din ve inanç özgürlük hakkı	2	15	3	10	4	25	9	2	67	0	0	2	14	4
Fikri mülkiyet hakkı	1	8	7	25	2	13	10	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	13	100	28	100	16	100	57	3	100	5	100	14	100	22

Tablo 4.10.'a bakıldığında Türkiye'deki ortaokulları sosyal bilgiler ders kitaplarında kültürel hakların kategorileri olarak öğretme ve öğrenme hakkı 20 kezle birinci sıradadır. Kültürel hayata katılım hakkı 3 kezle ise en düşük kategoridir. Ancak sınıflara göre 5. Sınıfta öğretme ve öğrenme hakkı 9 kezle (%69), kültürel mirasın korunması hakkı, kültürel hayata katılım hakkı 1 kezle (%8), düşünce, ifade özgürlüğü ve karar verme hakkı, bilimsel toplantılara katılım hakkı, düşünce, din ve inanç özgürlük hakkı 2 kezle (%15) fikri mülkiyet hakkı 1 kezle (%8) yer almaktadır. 6. sınıfta öğretme ve öğrenme hakkı 5 kezle (%18), kültürel hayata katılım hakkı 2 kezle (%7), düşünce, ifade özgürlüğü ve karar verme hakkı 1 kezle (%4), bilimsel toplantılara katılım hakkı 10 kezle (%36), düşünce, din ve inanç özgürlük hakkı 3 kezle (%10) fikri mülkiyet hakkı 7 kezle (%25) yer almaktadır. Son olarak 7. Sınıfta öğretme ve öğrenme hakkı 6 kezle (%37), düşünce, ifade özgürlüğü ve karar verme 4 kezle (%25), düşünce, din ve inanç özgürlük hakkı 4 kezle (%25) fikri mülkiyet hakkı 2 kezle (%13) yer almaktadır.

Diğer yandan Irak'taki ortaokulları sosyal bilgiler ders kitaplarında kültürel hakların kategorileri olarak öğretme ve öğrenme hakkı ve düşünce, ifade özgürlüğü ve karar verme hakkı 8 kezle birinci sıradadır. Kültürel mirasın korunması hakkı ve bilimsel toplantılara katılım hakkı 1 kezle ise en düşük kategoridir. Ancak sınıflara göre 1. Sınıfta öğretme ve öğrenme hakkı 1 kezle (%33), düşünce, din ve inanç özgürlük hakkı 2 kezle (%67) yer almaktadır. 2. sınıfta öğretme ve öğrenme hakkı 1 kezle (%20), düşünce, ifade özgürlüğü ve karar verme hakkı 3 kezle (%60), bilimsel toplantılara katılım hakkı 1 kezle (%20) yer almaktadır. Son olarak 3. Sınıfta öğretme ve öğrenme hakkı 6 kezle (%43), kültürel mirasın korunması hakkı 1 kezle (%7), düşünce, ifade özgürlüğü ve karar verme hakkı 5 kezle (%36), düşünce, din ve inanç özgürlük hakkı 2 kezle (%14) yer almaktadır.

4.5. Dersi Öğretim Programlarının İçerikleri

4.5.1. Dersi Öğretim Programlarında Kazanım

Türkiye'deki ortaokul (5., 6. ve 7.) sınıflar sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin kazanımları aşağıda işaret edilmiştir.

- **5. Sınıf Kazanımları**

1. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir biri olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.
2. Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyetinin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.
3. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.
4. Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.
5. Günlük yaşantısında karşılaştığı kurumlar ele alarak bu kurumların yurttaşların haklarını koruma ve geliştirme, vatandaşlara çeşitli hizmetler sunma ve onların ihtiyaçları ile güvenliklerini sağlamaya yönelik sorumlulukları olduğu vurgulanır.

- **6. Sınıf Kazanımları**

1. Teme hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.
2. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini.
3. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.
4. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.

- **7. Sınıf Kazanımları**

1. İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir, Özel hayatın gizliliği, fikri açıklama özgürlüğü ve doğru bilgi alma hakkı ile kitle iletişim özgürlüğü arasındaki ilişki ele alınır.
2. Coğrafi keşifler, Rönesans, Aydınlanma Çağı, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbı, sömürgecilik ve bunların neden olduğu karmaşa ile insan hakları ihlallerine değinilir.
3. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.
4. Özgür fikrinin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.
5. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder. Demokratik toplumlardaki antidemokratik uygulamalarla ilgili güncel sorunlar üzerinde durulacaktır.
6. Aile, okul ve toplumdaki demokratik uygulamalar üzerinde durulur.
7. Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.

8. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. Demokratik değerlere ve demokrasi uygulamalarına tarihimizden örnekler verilir.

Ancak Irak'taki ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflarında herhangi bir sosyal bilgiler dersi öğretim programı elde edilemediği için çalışmada hiçbir kazanımı işaret edilemedi.

4.5.2. Dersi Öğretim Programlarında Değer

Türkiye'deki ortaokul (5., 6., ve 7.) sınıflar ve Irak'taki ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin değerler Tablo 4.11.'de yer almaktadır.

Tablo 4.11

Türkiye'de ve Irak'ta Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında İnsan Haklarına İlişkin Değerler

Türkiye'de Ortaokullarında Değerler	Irak'ta Ortaokullarında Değerler
Barış	
Bağımsızlık	
Aile birliğine önem verme	
Özgürlük	
Eşitlik	
Saygı	
Adalet	

Tablo 4.11.'e bakıldığında Türkiye'deki ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin değerler: Barış, Bağımsızlık, Özgürlük, Saygı ve Adalet olarak (5., 6., ve 7.) sınıflarında yer almaktadır. Ancak Aile birliğine önem verme ve Eşitlik (6., ve 7.) sınıflarında yer almaktadır. Öte yandan Irak'taki ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflarında herhangi bir sosyal bilgiler dersi öğretim programı elde edilemediği için çalışmada hiçbir değeri işaret edilememiştir.

4.5.3. Dersi Öğretim Programlarında Beceri

Türkiye'deki ortaokul (5., 6., ve 7.) sınıflar ve Irak'taki ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin beceriler Tablo 4.12.'de yer almaktadır.

Tablo 4.12

Türkiye'de ve Irak'ta Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında İnsan Haklarına İlişkin Beceriler

Türkiye'de Ortaokullarında Beceri	Irak'ta Ortaokullarında Beceri
Hukuk okuryazarlık	
Kanıt kullanma	
Karar verme.	
Politik okuryazarlık	

Tablo 4.12.'ye bakıldığında Türkiye'deki ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programında insan haklarına ilişkin beceriler: Hukuk okuryazarlığı 5. sınıf “Toplum İçinde Ben” ünitesinin 18. sayfasında yer almaktadır. Ancak Kanıt kullanma 7. sınıf “İletişim ve İnsan İlişkileri” ünitesinin 37. sayfasında, “Nüfus ve Yerleşme” ünitesinin 89. Sayfasında ve “Yaşayan Demokrasi” ünitesinin 175. sayfasında yer almaktadır. Karar verme ise 7. sınıf “Ekonomi ve Sosyal Hayat” ünitesinin 143. sayfasında yer almaktadır. Son olarak Politik okuryazarlık 7. sınıf “Yaşayan Demokrasi” ünitesinin 175. sayfasında yer almaktadır. Ancak Irak'taki ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflarında herhangi bir sosyal bilgiler dersi öğretim programı elde edilemediği için çalışmada hiçbir beceri işaret edilmemiştir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma ile daha önce yapılan çalışmalara birlikte bakıldığında benzerlikler ve farklılıklar görülmektedir. Örneğin bu çalışmanın bulgulara göre Türkiye'de ortaokul (5., 6. ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2. ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları alanları (vatandaşlık, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel) olarak sınıflandırılmıştır. Bunu Al-Edwan, (2010) çalışması (Ürdün'de ilkokul sosyal bilgiler ders kitapları değerlendirilmiş) ve Al-Khazraji, (2019) çalışması (Irak'ta 3. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelenmiş) gibidir. Ancak Al-Edwan, (2010), Al-Khazraji, (2019) çalışmasının sonuçlara göre insan hakları tüm alanlarından eşit şekilde bahsedilmemesi, yani bazı alanlardan geniş, bazılarında ise kısacası bahsedilmiştir.

Bu çalışma, Kaya, (2019) çalışmasıyla beraber incelediğinde Kaya, (2019) çalışması Türkiye'de lise sınıflar Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında insan hakları incelenip genelde insan hakları konular bulunmuş, yalnızca 10. Sınıfta insan hakları daha fazla yer almıştır. Ancak bu çalışmaya bakıldığında sadece Türkiye'de değil Irak'ta da ortaokul sınıflar sosyal bilgiler hem dersi öğretim hem de ders kitapları incelenmiştir.

Bu çalışma, Kort, (2017) çalışmasında (Hollanda'da sosyal bilgilerde insan hakları eğitimi: Bir vaka çalışması ders kitabı analizi) gibi insan hakları alanlarına odaklanmaktadır, ancak Kort, (2017) çalışmasında insan haklarından geniş bir şekilde bahsedilmemiştir. Son olarak Kazem, (2022) çalışması da bu çalışma gibi Irak'ta yapılp lise 6. Sınıf Tarih ders kitabı incelenip siyasal haklara en yüksek düzeyde yer verilmiştir.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'deki ortaokul (5., 6., ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında yer alan insan hakları eğitime ilişkin ortak noktaları ve farklılıkları belirlemektir. Türkiye'de ortaokul (5., 6., ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde insan hakları konusu genel olarak hem metin hem de görsellerle ele alınmaktadır. Sadece metinde yer alan Irak'ın 1. Sınıfı hariç. Bu bağlamda insan hakları konusu, Türkiye ortaokullarının sosyal bilgiler ders kitaplarında, Irak ortaokul okullarının sosyal bilgiler ders kitaplarına göre daha kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Ancak Türkiye'de ortaokul (5., 6.

ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2. ve 3.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde hiçbir ünite doğrudan insan haklarına ayrılmamış, ünitelerde doğrudan ele alınmıştır.

Türkiye ortaokul (5., 6. ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (1., 2. ve 3.) sınıflara yönelik sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde haklar ve sorumluluklar anlatılmaktadır. Ancak Türkiye'de haklar ve sorumluluklar her sınıfta geçmektedir, Irak'ta ise sadece 3. sınıfta geçmiştir. Bu öğrenciler için çok önemli bir noktadır, yani birinin hakları olduğu gibi sorumluluk alması da gerekir. Örneğin Türkiye'de 6. sınıfta haklar, özgürlükler ve sorumluluklar diye uzun bir konu varken, Irak'ta da 3. sınıfta haklar ve sorumluluklar arasında vatandaşlık diye bir konu var. Bunu ders programlarında da belirtilen sorumluluk değerlerini yansıtır.

Hem Türkiye'de hem de Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde özgür ve bağımsız bir hayat vurgulanmıştır. Bu, her iki devletin anayasalarına atıfta bulunularak yapılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitabının içeriği 7. Sınıf Türkiye 3. Sınıf Irak siyasi ve seçimlere katılma hakkı da dahil olmak üzere haklarını resimlerle anlatmaktadır. Hem Türkiye'nin hem de Irak'ın kitaplarında Hz.muhammet (sav)'in kadın haklarının korunduğunu belirten veda konuşmasından bahsedilmektedir.

Türkiye 5. sınıfın sosyal bilgiler ders kitabında 6. ve 7. sınıflara göre insan haklarına daha fazla yer verilmiştir. Ancak Irak 3. sınıfın sosyal bilgiler ders kitabında 2. ve 1. sınıflara göre insan haklarına daha fazla yer verilmiştir. Bu durum Türkiye'deki öğrencilerin haklarla Irak'taki öğrencilerine göre daha erken yaşta tanıştıklarının kanıtıdır.

Türkiye'de vatan savunmasına hakkı sadece 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının içeriğinde geçmektedir. Bunu karşın Irak'taki sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde buna karşı vatan savunmasına yer verilmemiştir.

Türkiye'deki ortaokul (5., 6., ve 7.) sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriklerinde tüketici haklarından bahsedilmiştir, dolayısıyla öğrencilerin tüketici olarak haklarını bilmeleri açısından bir kazanım olarak kabul edilmektedir. Ancak Irak'taki ortaokul (1., 2., ve 3.) sınıfları için sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriklerinde bu konuya yer verilmemiştir.

Türkiye'de ortaokul (6. ve 7.) ve Irak'ta ortaokul (2. ve 3.) sınıfların sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde komşu haklarından bahsedilmiştir ve bu da öğrenciler arasındaki saygı değerini yansıtmaktadır.

Özet olarak çalışmanın bulgularına göre alt problemlere şöyle yanıt verilmiştir: çalışmanın ilk alt problemi Türkiye'de ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin kazanımlarını nelerdir? Cevap olarak: genelde sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında demokrasi uygulanması, temel hakları farkındalığı ve günlük hayat hakları öğrencilere kazanımı sağlamaktadır. İkinci alt problemi Türkiye'de ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin becerileri nelerdir? Olarak yanıtı: sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında Hukuk okuryazarlığı, Kanıt kullanma, Karar verme ve Politik okuryazarlığı yer almaktadır. Üçüncü alt problemi Türkiye'de ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında insan haklarına ilişkin değerlerini nelerdir? Cevap olarak: sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında Barış, Bağımsızlık, Aile birliğine önem verme, Özgürlük, Eşitlik ve Saygı olarak yer almaktadır.

Öte yandan dördüncü alt problem Türkiye'de ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin metin olarak nelerdir? cevap olarak: Türkiye'deki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında çeşitli haklar bulunmaktadır. Örneğin düşünce ve kanaatlerini açıklama hakkı, temel hakları (örneğin hayat ve özgürlük vs) ve tüketici haklarından bahsetmektedir. Beşinci alt problemi Türkiye'de ortaokullar sosyal bilgiler ders kitabında insan haklarına ilişkin görsel olarak nelerdir? Olarak yanıtı: Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında çeşitli haklar bulunmaktadır. Örneğin Görseller aile ve kadın hakları, seçimlere katılma ve oy verme hakkı ile ilişkilidir.

Altıncı alt problem Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler ders kitabında insan haklarına ilişkin metin olarak nelerdir? yanıt olarak: Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında metin olarak çeşitli haklar bulunmaktadır. Örneğin Din ve inanç özgürlüğü, doğal kaynaklardan yararlanma hakkı ve bunlara ilişkin sorumluluğun olması gerektiğini belirtmekteye hak ve sorumluluktan bahsedilmektedir. Yedinci alt problemi Irak'ta ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programları ders kitabında insan haklarına ilişkin görsel olarak nelerdir? Olarak yanıtı: Türkiye ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında çeşitli haklar bulunmaktadır. Örneğin Görseller hak ve sorumluluklardan, komşu hakları ikisi seçimlere, katılma ve oy verme hakkı ile ilişkilidir.

Sekizinci ve dokuzuncu alt problemi Türkiye ve Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin metinlerin benzerlik ve farklılıkları nelerdir? Ve Türkiye ve Irak'taki ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarına ilişkin görsellerin benzerlik ve farklılıkları nelerdir? yanıtları olarak : genelde Türkiye ve Irak'ta ortaokulların sosyal bilgiler ders kitaplarında aşırı benzerlik bulunmaktadır. Ancak farklılık olarak hem

metinlerde hem de görsellerde görülmektedir. Örneğin Türkiye'de görsel olarak komşu hakkı ancak Irak'ta görsel olarak kadın hakkı bulunmaktadır. Öte yandan metinlerde Türkiye'de tüketici hakkı Irak'ta din ve inanç hakkı bulunmaktadır.

5.2. Öneriler

Genelde bu çalışma Türkiye ile Irak arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların boyutunu açıklamaktadır. Bu bağlamda araştırmacılar için bu çalışmadan fayda almayı beklemeklerdir, Özellikle aynı alanda çalışmak isteyen ve gelecekteki çalışmalar için bu çalışmanın fayda sunması öngörülmektedir. Öte yandan araştırmanın bulgularına dayalı olarak şu öneriler sunulmaktadır:

1. Eğitim kurumlarında insan hakları eğitiminin düzeyinin sadece ders kitapları ve programlarla değil, aynı zamanda sınıf dışı etkinlikler ve tiyatro vb. aracılığıyla artırabilir. Değerler ve becerilerine ilişkin uygulamalara da yer verilebilir.
- 2- Hem Türkiye hem de Irak sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları konuları (vatandaşlık, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel) yeterli düzeyde tartışılabilir.
3. Türkiye ve Irak'taki ortaokullarının sosyal bilgiler ders kitaplarına insan hakları etkinliklerinin elden edebilir.
- 4-Türkiye ve Irak sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları ve öğrencilerin günlük hayatlarıyla ilgili konularına ilişkin özel bir üniteye yer verilebilir.
5. Irak sosyal bilgiler ders kitaplarında insan hakları konuları görsellerle daha fazla anlatılabilir.
6. Bir yandan dünya geneli çevresel bozulma tehdidiyle karşı karşıyayken, diğer yandan ülkeler ekonomik kriz içindeyken çevresel ve ekonomik haklara daha fazla önem verilmelidir.
7. Gelecekte araştırmacılar Türkiye ile Irak arasındaki ilköğretim ve liselerde aynı haklarına ilişkin ve aynı sosyal bilgiler ders kitaplarında ya da aynı konudaki diğer ders kitaplarında araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aisami, R. S. (2014). Learning styles and visual literacy for learning and performance. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 176, 538 – 545.
- Al-Agha, A. R., & Abu-Sharar, Y. I. (2020). The Extent to Which Human Rights Concepts are Included in Social Studies Curricula at the Preparatory Stage in Palestine, *IUG Journal of Educational and Psychology Sciences*, 28(6), 1- 20.
- Al-Edwan, Z. S. M. (2010). Human Rights Principles in the Social Education Textbooks of the Elementary Stage in Jordan. *European Journal of Social Sciences*, 15(2), 283-291.
- Al-Hathi, A., Jabr, H., Khalaf, H, Husein, Z., Hamandawy, Z., Abas, Z., Mohammed, S., Al-Kaarawy, S., Kayim, SH., Dawod, A., Kazim, M., Al-Mahmadi, M., & Abas, Y. (2022). Irak'ta sosyal çalışmalar: İnsan haklarına, barışa ve şiddete bakış açıları. Erişim tarihi 28.07.2023.
- Al-Khazraji, B. (2019). Irak'ta 3. Hazırlık Sınıfı Modern ve Çağdaş Tarih Ders Kitabında İnsan Hakları Kavramlarına Yer Verilme Derecesi. *Journal of Tikrit University for Humanities*, 26(12), 495-473.
- Al-Quraishi, F. (2010). Evaluating Primary stage national and social education textbooks in the light of human rights principles (Unpublished master thesis). College of Education, University of Baghdad, Iraq.
- Al-Rubayi, A. (2006). Actuality of Child Rights in the Primary Schools from the Children's Viewpoints (Unpublished master thesis). Educational and Psychological Science, College of Education, University of Baghdad, Iraq.
- Aslan, C., & Kepenekci, Y. K. (2008). Human Rights Education: A Comparison of Mother Tongue Textbooks in Turkey and France. *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 3(1), 101-124.
- Aşçı, M. ve Kısakürek, M. A. (2021). Almanya, Amerika Birleşik Ülkeleri, Fransa, İngiltere ve Türkiye'de Genel Lise Sosyal Bilimler Programlarının Karşılaştırılması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 25-41.
- Avrupa Konseyi. İnsan haklarında küresel konular. <https://rm.coe.int/1680488e96>, Erişim tarihi 20.07.2023
- Bağlı, M. (2013). Ara-Disiplin Olarak Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi: İlköğretim Öğrencilerinin İnsan Haklarına İlişkin Görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 296-310.
- Bajaj, M. (2011). Human Rights Education: Ideology, Location, and Approaches. *Human Rights Quarterly*, 33(2), 481-508.

- Barse, S. (2000) India: Devaluation and Distortion of Human Rights in Textbooks. <https://www.researchgate.net/>, Erişim tarihi 03. 08. 2023.
- Birleşmiş Milletler Raporu, (2003). https://inee.org/sites/default/files/resources/ABC_Teaching_Human_Rights_AR.pdf, Erişim tarihi 28.07.2023.
- Brander, P., Witte, L., Ghanea, N., Gomes, R., Keen, E., Nikitina, A., & Pinkeviciute, J. (2012). Compass Manual for Human Rights Education with Young People. http://www.eycb.coe.int/compass/en/pdf/compass_2012_inside_FINAL.pdf, Erişim tarihi 24.11.2023.
- Burridge, N., Varnham, S., Chodkiewicz, A., ve Buchanan, J. (2007). Education for Human Rights: Opportunities and challenges arising from Australian Curriculum reform. *Curriculum Perspectives*, 36(2), 41-51.
- Coccia, M., & Benati, I. (2018). Comparative Studies. *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*, 1-7. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31816-5_1197-1.
- Covell, K. (2013). Children's human rights education as a means to social justice: a case study from England. *Revista Internacional de Educaci3n para la Justicia Social*, 2,(1), 35-48.
- Çučen, A. K. (2003). İnsan Hakları Düşüncesinin Geliřimi. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/>, Eriřim Tarihi 17.5.2023.
- Dobozy, E. (2003). Teaching Democracy and Human Rights: A Curriculum Perspective, *Journal of Australian Studies*, 27(77), 1-17.
- Franco, A. (2018). "What are human rights?" <https://www.amnesty.org/en/latest/impact/2018/12/what-are-human-rights/>, Erişim tarihi 07.11.2023.
- Gülersoy, A., Özbay, G., Yıldırım, G. ve Çetinkaya, B. (2021). Sosyal bilgiler dersi 3ğretim programı kazanımlarının (4., 5., 6. ve 7. Sınıflar) eğitim felsefesi ve eğitim teorileri açısından incelenmesi. *Uluslararası sosyal bilimler dergisi eğitimi dergisi*, 7(1), 151-199.
- Güneş, F. (2022). Ders Kitaplarının Özellikleri ve İncelenmesi. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Derneği*. Ankara.

- Hameed, S. (2019). The role of human rights and democracy curriculum in establishing the concept of human rights among the students of educational and psychological sciences department from their point of view. *Al-Kitab Journal for Human Sciences*, 2(1), 1-6.
- Handoul, H. H., & Deli, S. (2015). Human rights concepts included in history books for the middle school. *Babel Center Journal for Humanitarian Studies*, 5(1), 514-536.
- Hsieh, H., & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288
- Hussein, B. A., ve Touma, F. (2009). تطور التعليم في العراق (Irak'ta Eğitimin Gelişmi). *Eğitim alışmaları*, 4,147-174.
- IASJ, (2023). Amerikan Anayasasında insan hakları ve bunların korunmasına ilişkin garantiler. <https://www.iasj.net/iasj/download/bb10fb4f6ed8b0a8>, Erişim tarihi 25.11.2023.
- Irak'taki (2020, 2021) ortaokul 1. 2. ve 3. Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitabı.
- Kalabalık, H. (2016). İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri. Anadolu University, Eskişehir.
- Kassem, J. J. (2019). Knowledge And Skills: What Do We Know About it. *Social Science Research Network, Special issues*, 4-20.
- Kaya, F. (2019). Ortaöğretim Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında İnsan Hakları Üzerine Bir Çözümleme. *Mavi Atlas*, 7(1), 274-298.
- Kazem, F. H. (2022). Analysis, the content of the book, Modern and Contemporary History of the Arab Countries in the Light of the Principles of Human Rights for the Sixth Grade Literary. *Al-Baheth Journal a special issue of the Second International Scientific Conference*.
- Kepenekci, Y. K. (2010). Children's social rights in social studies textbooks in Turkish elementary education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 576-581.
- Kop, Y., ve Tuncel, G. (2010) Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarını algılamaları. *Journal of Theory and Practice in Education*, 6(1), 106-124.
- Kort, F. (2017). Human rights education in social studies in the Netherlands: A case study textbook analysis. *Prospects*, 47, 55–71.
- Kuçuradi, I. (1988). İnsan hakları açısından dünya problemleri. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1908501>, Erişim tarihi 26.05.2023.
- Kuzucu, C. (2018). İlkokul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile sosyal bilgiler ders kitaplarının temel insani değerkler açısından karşılaştırılması (Yayımlanmamış

- yüksek lisans tezi). Temel Eğitim Ana Bilim Dalı ve Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı, Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Niğde
- Lafi, R. B. (2019). <https://mawdoo3.com>, Erişim tarihi 28.07.2023
- Leung, Y. W., & Lo, Y. L. (2012). Are Liberal Studies teachers ready to prepare human rights respecting students? A portrait of teachers' attitudes towards human rights. *Intercultural Education*, 23(4), 341–358.
- Leung, Y. W., Yuen, T. W., & Chong, Y. K. (2011). School- based Human Rights Education: Case Studies in Hong Kong Secondary Schools. *Intercultural Education*, 22(2), 145-162.
- Mahajan, M., & Singh, M. K. S. (2017). Importance and Benefits of Learning Outcomes. *Journal of Humanities and Social Science*, 22(3), 65-67.
- MEB, (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6, 7, ve 8. Sınıflar). <https://www.meb.gov.tr/>, Erişim tarihi 28.07.2023.
- Merey, Z., ve İşler, M. (2018). Öğretmenlerin İnsan Hakları Eğitimine Yönelik tutumları. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi Teori ve Uygulama*, 9(18), 116- 100.
- Messina, C., & Jacott, L. (2013). An Exploratory Study of Human Rights Knowledge: a Sample of Kindergarten and Elementary School Pre-service Teachers in Spain. *Human Rights Review*, 14, 213–230.
- Mulenga, I. M. (2018). Conceptualization and Definition of a Curriculum. *Journal of Lexicography and Terminology*, 2(2). 1-23.
- Numan, Z., ve Wattan, L. (2012). The Reality of Human Rights in Secondary Schools in Baghdad. *Professor*, 201, 1-21.
- OHCHR, (2023). <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights>, Erişim tarihi 12.07.2023.
- Özbek, R. (2017). Realization Level of the Citizenship and Human Rights Education Course Objectives. *Journal of the Faculty of Education*, 18(1), 359-371.
- Parish, K. (2015). Studying Global Human Rights Education. Theoretical and Empirical Approaches. *Opuscula sociologica*, 1(11), 23-35.
- Radic-Bojanic, B. B., ve Topalov, J. (2016). Textbooks in the EFL Classroom Defining, Assessing and Analyzing. *Collection of Papers of the Faculty of Philosophy*, 6(3), 137-153.
- Realty Group Property, (2021). <https://www.realtygroup.property/tr>, Erişim tarihi 24.09.2023
- Sarıcan, E.(2006). 1998 ile 2004 sosyal bilgiler ders öğretim programlarının vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İlköğretim

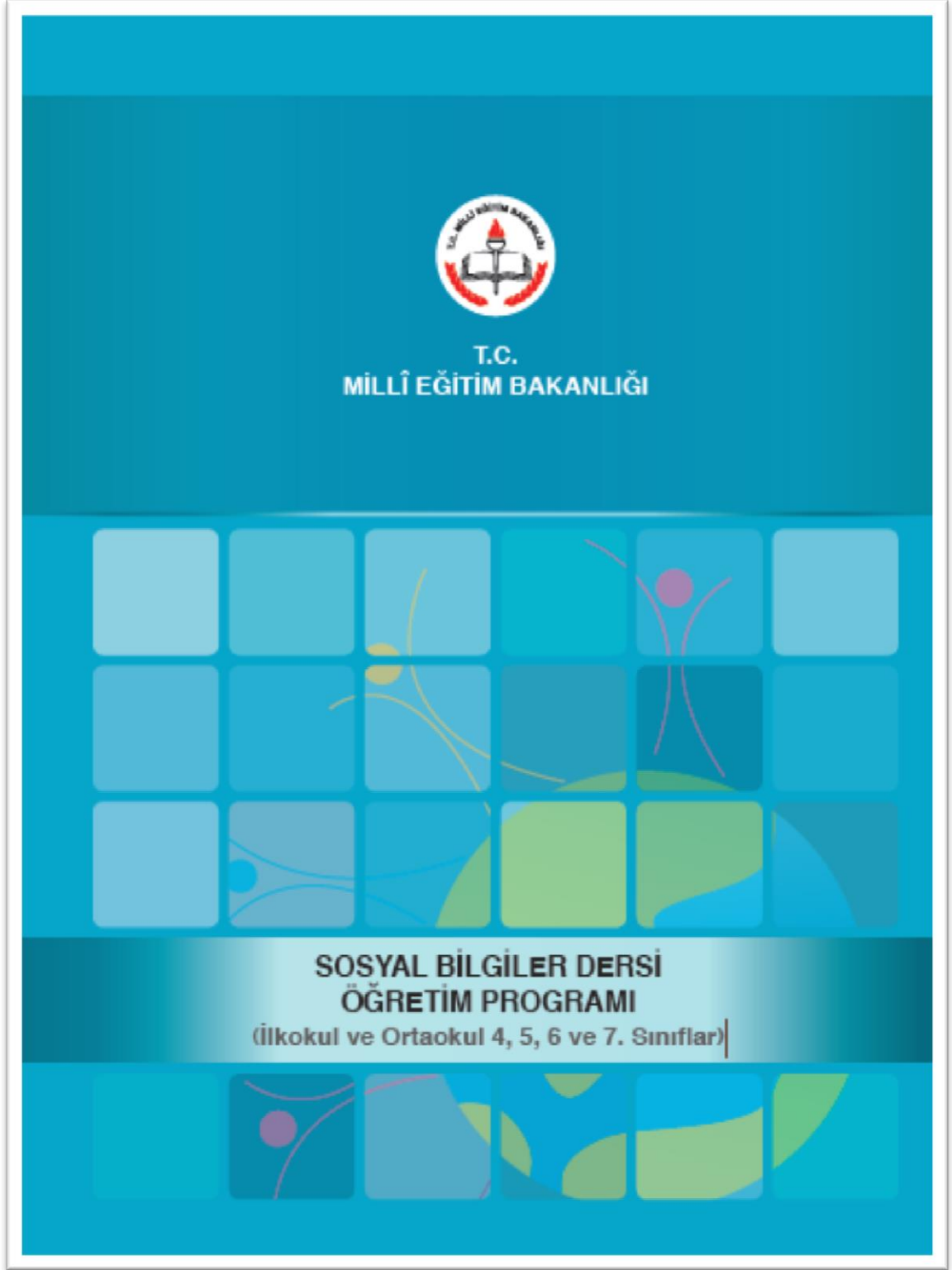
Ana Bilim Dalı ve Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

- Schwartz, S. H. & Cieciuch, J. (2016). Values. https://www.researchgate.net/publication/299982789_Values, Erişim tarihi 01.10.2023.
- Shekarey, A., Zare-ee, A., Rashidi, H H. & Rostami, M. S. (2010) .Human rights education in Iranian secondary education: gaps in the curriculum. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 2103–2107.
- Shteeb, M., ve Mohammed, M. (2022). Citizenship Values in the Iraqi Educational Curriculum: Problems of the Curriculum and the Downsides of Application. *Political issues*, 17, 1-45.
- Starkey, H. (2012). Human rights, cosmopolitanism and utopias: implications for citizenship education. *Cambridge Journal of Education*, 42(1), 21–35.
- Şahin, S. (2012). İnsan haklarının etik temelleri ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde yetişkinlere yönelik insan hakları eğitimi programı geliştirme çalışmasında (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İlköğretim Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Şen, A. (2020). İnsan Hakları, Çocuk Hakları ve İnsan Hakları Eğitimi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 462-482.
- Şimşek, A. ve Oruç, Ş. (2018). Ders Kitapları Uluslararası Sempozyumu 12-14 Nisan. İstanbul, Türkiye.
- Takeda, S. (2012). Human rights education in Japan: an historical account, characteristics and suggestions for a better-balanced approach. *Cambridge Journal of Education*, 42(1), 83-96.
- Terzi, M. (2017). İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika (Barrios Altos Davası Örneği ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler). *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 27(2), 53-92.
- Tibbitts, F. (2002). Understanding What We Do: Emerging Models for Human Rights Education. *Prepared for International Review of Education, Special Human Rights Education Edition*, 1-13.
- Tibbitts, F. (2006). Editorial: International Perspectives of Human Rights Education (HRE). *Journal Of Social Science Education, Special Issue*, 1-17.

- Tonga, D., Keçe, M.ve Kılıçoğlu, G. (2013). İlköğretim Sosyal Blgiler Dersinde Yer Alan Kazanımların Vatandaşlık ve İnsan Hakları Konuları Açısından Değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171(171), 289-308.
- Türkiye'deki (2019) ortaokul 5. 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı.
- United Nations, (2023). <https://www.un.org>, Erişim tarihi 27.02.2023
- Ülger, M. (2013). İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi, Ara Disiplin Alanı, İlköğretim, Sosyal Bilgiler Öğretmenleri. *Turkish Journal of Education*, 2(3), 14-29.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yongmei, X. (2013). Analysis and Suggestions for Improvement of Human Rights Education in China. 2nd International Conference on Science and Social Research.
- Zamareh, I. (2013). حقوق الانسان في كتابي الصف الرابع والسابع في الدراسات الاجتماعية (Sosyal Bilgiler 4. ve 7. Sınıf Kitaplarında İnsan Hakları). <https://smartglobalresearch.com/>, Erişim tarihi 27.11.2023.
- Zembylas, M., Charalambous, P., Lesta S., & Charalambous, C. (2016). Primary School Teachers' Understandings of Human Rights and Human Rights Education (HRE) in Cyprus: An Exploratory Study. *Human Rights Review*, 16(2), 161-182.

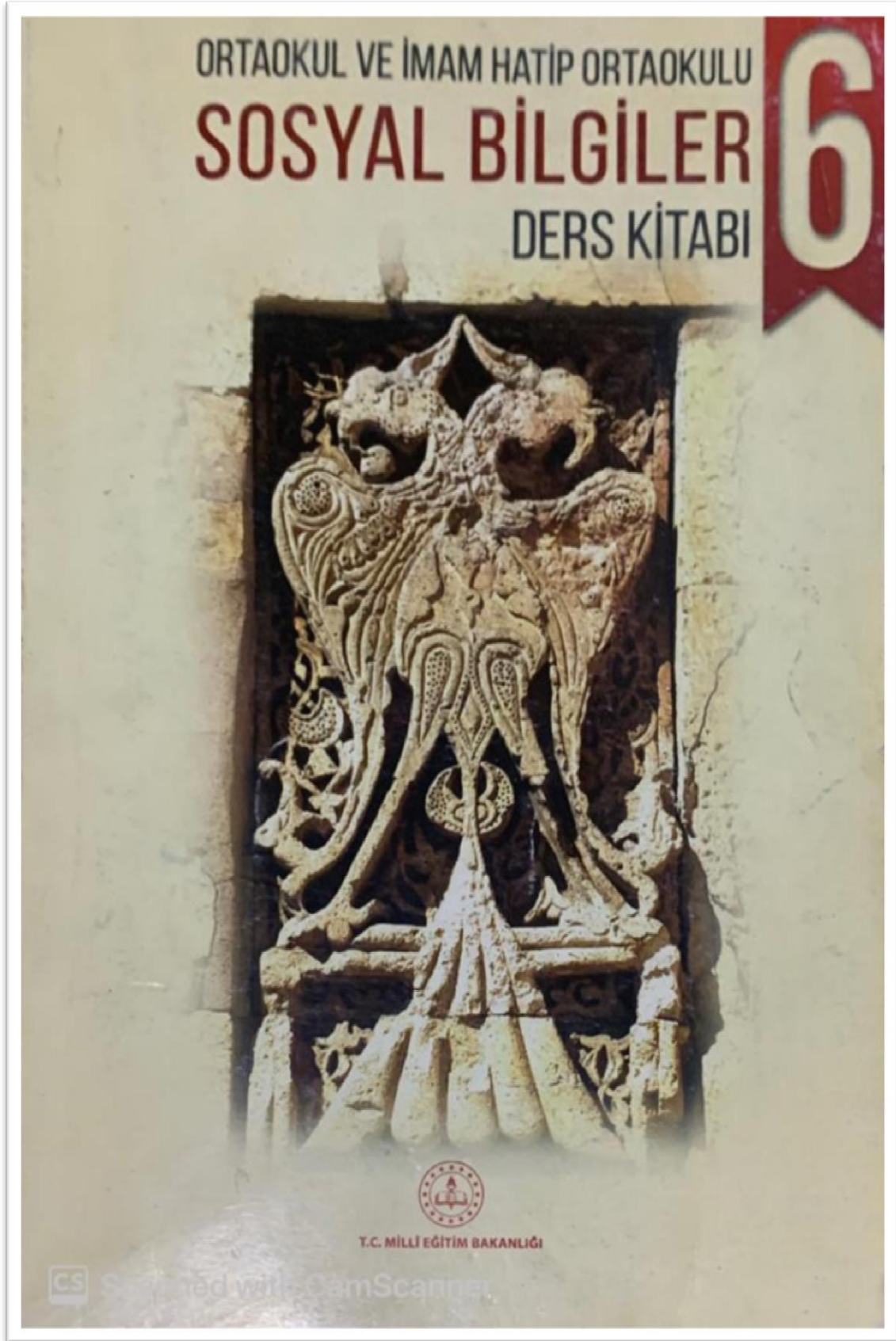
EKLER

EK-1 Türkiye'de İlkokul Ortaokuldaki Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

Ek-3 Türkiye'de 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Ek-4 Türkiye'de 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

جمهورية العراق
وزارة التربية
المديرية العامة للمناهج

الاجتماعيات

للف الثاني المتوسط

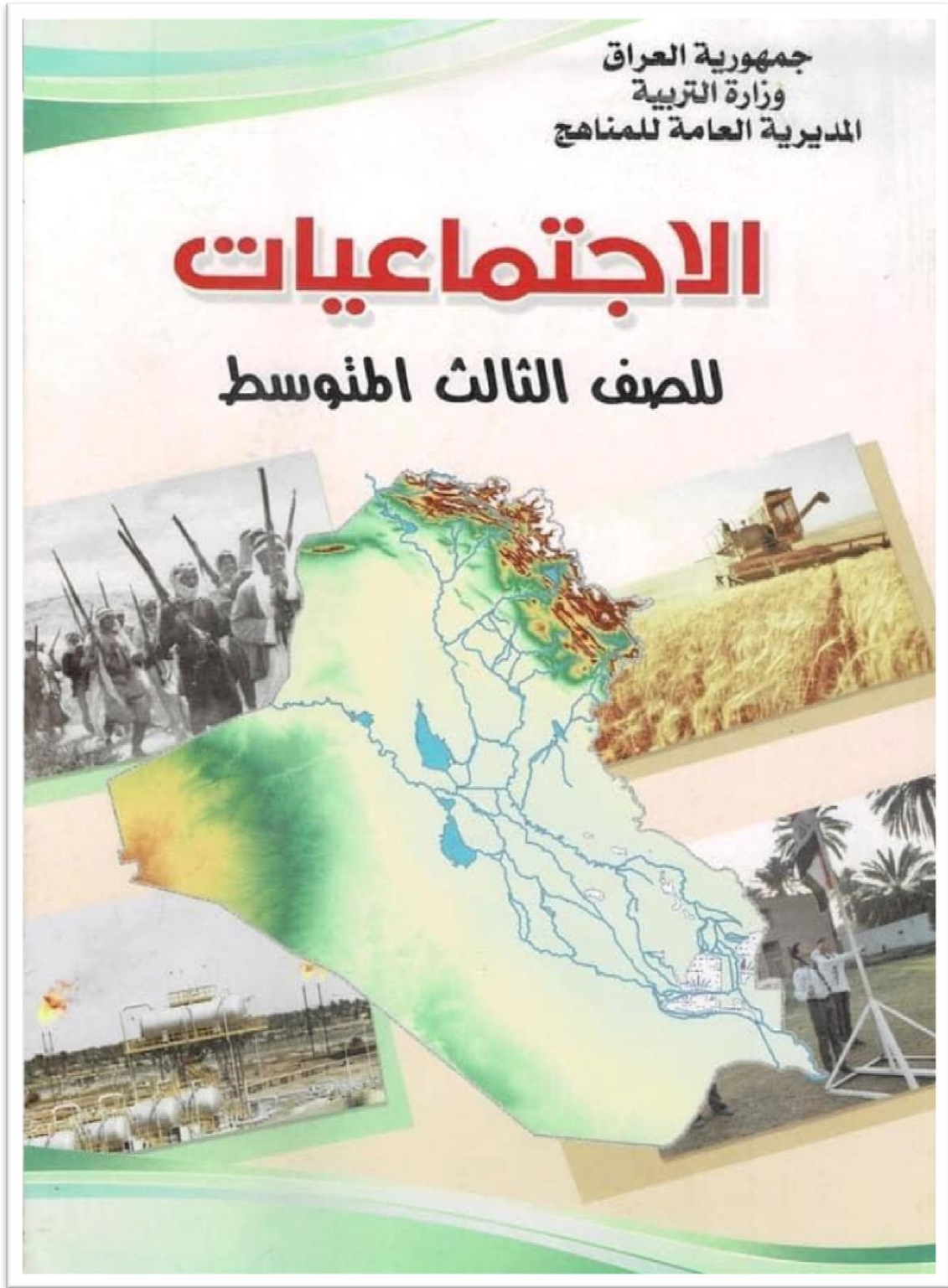
تأليف

دليلت شاكر محمود

د. هديل عبد الوهاب عبد الرزاق د. داود سلمان خلف
د. عبد الرزاق احمد سعيد د. علي عبد الأمير ساجت

الطبعة الثالثة

١٤٤٣هـ / ٢٠٢١م

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Akdeniz Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir. Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tarih ve İmza

SHLER ADNAN ZEDAN BIBANI

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Shler Adnan Zedan BIBANI

Doğum Yeri ve Tarih :

Eğitim Durumu Lisans Öğrenimi Selahaddin Üniversitesi, Temel Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller : Kürtçe (Ana dil) İngilizce B1/Arapça/Türkçe C1.

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi: Öğretmenlik

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Erbil / Parwa Ortaokulu

İletişim

E-Posta Adresi:

İNTİHAL RAPORU

Irak'ta Sosyal Bilgiler

ORIGINALITY REPORT

16%	14%	11%	5%
SIMILARITY INDEX	INTERNET SOURCES	PUBLICATIONS	STUDENT PAPERS

PRIMARY SOURCES

1	acikbilim.yok.gov.tr Internet Source	2%
2	dergipark.org.tr Internet Source	1%
3	beylerbeyi.itugvo.k12.tr Internet Source	1%
4	earsiv.kastamonu.edu.tr:8080 Internet Source	1%
5	dergipark.ulakbim.gov.tr Internet Source	1%
6	www.realtygroup.property Internet Source	1%
7	egitimvebilim.ted.org.tr Internet Source	<1%
8	egitimaski.com Internet Source	<1%
9	eksisozluk.com Internet Source	<1%